

JONAS KLIMAVICIUS

SEMANTINIAI VERTINIAI IR MOTYVACIJOS PAMOKOS

Skolinių ir vertinių griežtas skyrimas remiasi onomasiologiniu požiūriu į leksiką: skolinimosi ir kalkiavimo procesai yra gerokai, o rezultatai visai nepanašūs. Tačiau žiūrint semasiologiškai abiejų reiškinių priežastis ir kilmė yra ta pati: abiejų naujažodžių grupių — skolinių ir vertinių — turinys (paprastai) nėra indigenios kilmės. Svetimkilmų semimų skolinimasis kartu su jas atitinkančiomis svetimkilmėmis leksemomis vadinamas žodžių, arba leksiniu, skolinimusi, o šio proceso rezultatai — skolintiniais žodžiais, arba leksiniais (žodyno) skoliniais. Bet svetimkilmės sememos gali būti įvardijamos (pervardijamos) ir indigeniomis leksemomis — vertiniais: darybiniais vertiniais (leksiniais, žodyno naujadarais) arba semantiniais (reikšmės) vertiniais (semantiniais, reikšmės naujadarais). Taigi abiejų procesų — 1) skolinta semema—skolinta leksema, 2) skolinta semema—indigeni leksema — priežastis ir pradžia yra bendra: semantinis (reikšmės) skolinimasis.

Pirmąjį procesą pavadintume materialiuoju skolinimusi. Antrasis procesas nėra vienalytis, rezultatai įvairiopi. Todėl bene plačiausiai ir tiksliausiai jį apibūdintų semantinės indukcijos samprata: kitos kalbos semantika indukuoja (sužadina) gimtosios kalbos semantiką — 1) jau esamo atitinamo žodžio naujos reikšmės atsiradimą (semantinis vertinys) ar 2) naujos svetimkilmės reikšmės įvardijimą naujadaru (darybinis vertinys). Antruoju atveju semantinę indukciją lydi darybinė indukcija. Semantinės indukcijos, induktų terminai įvairių kalbininkų po kiek vartojami senokai, bet retai, menkai eksplikuojant ir specialiai nekeliant terminologijos klausimo, nesirūpinant terminų sistema. Taigi kol jie nėra pasiekę koncepcinio vienareikšmiškumo bei apibrėžtumo, juoba vadovėlinio trivialumo, principas „aš vadinu“, rodos, negalėtų būti laikomas terminologinės drausmės laužymu ar pretenzija atmesti kitokias sampratas. Jis tebtų arbitralus susitarimas ieškoti reiškiniui adekvatesnio atsakymo, bent ne prastesnis už principą „aš pritariu“, tarsi įpareigojantį duoti privalomą atsakymą pagal nežinia kaip pasirinkto autoriteto (ar autoritetų) įgaliojimą. A. Kau-lakienė savo reikalui verčiasi tik siaura induktų, arba reliatyviųjų vertinių, sąvoka, ją įvardija tikrųjų vertinių ir savakilmų naujadarų (leksinių ar semantinių) tarpuluksnį — ne tikslas, tikras kalkes, o tam tikrus analogus: semantiniai induktai, jos supratimu, yra tipo *tauras* „tilto atrama“ (← бык; nors бык: *jautis*, o *tauras*: *typ*), o darybiniai — tipo *tarpumatis*

(← *узн*, pagal *bangomatis*← *волномер* modelio analogiją) naujažodžiai (ar naujareikšmės), nors induktais linkusi vadinti ir tokius atvejus, kurie liudytų daug platesnę jų sampratą: *galvutė* (← *голова* ir : *galva*), *vinia-traukis* (← *звоздодѣр* ir : *звоздодѣр*)¹. Autorius neturi tikslo skirtingas sampratas, susidarytas įvairiems — platesniams koncepciniams ar siauresniems aprašomiesiems ir klasifikaciniams — tikslams, kritikuoti ir argumentuoti vieną: „Termino reikšmė priklauso nuo bendros koncepcijos, nuo visos sistemos. Keičiantis požiūriui, daugiau ar mažiau keisis ir termino reikšmė“ (J. Girdzijauskas)². Viena koncepcija ir vienareikšmiai terminai gali įsivyrėti tik tada, kai dalykas visapusiškai ištyrinėtas platesniame reiškinių kontekste, kai susidaro mokykla ar bent grupė. Kol kas „svarbu ne vienareikšmiškai apibrėžti terminą, o patį žmogų skatinti mąstyti“ (J. Girdzijauskas)³.

Apskritai straipsnio tikslas — ne teorinės konstrukcijos, nors jų negalima nepaisyti. Bet tenkintis teorija, ypač tokia, kuri tik atranda, aprašo ir klasifikuoja reiškinių, bet nenurodo priežasčių ir nepaaiškina jo vietos, sąryšio su kitais panašiais, ypač terminijos tvarkyboje, kalbos kultūroje, — tai nutraukti teorijos ryšį su gyvąja praktika, vadinasi, kažkiek išduoti ne tik praktiką, bet ir patį mokslą. Čia renkamas plačiausia semantinės indukcijos samprata, apimanti ne tą likutį, kuris kitiems netelpa į vertinių sąvoką, o visą vertybos procesą, nes pirmiausia norima paisyti ne tiek formaliai truputį skirtingų rezultatų, kiek tos pačios jų priežasties. „<...> dažnai kur kas lengviau atrasti tiesą, negu nustatyti jai priklausomą vietą“ (F. de Sosiūras)⁴. Panašumų ir skirtumų būdu ieškodami semantinės indukcijos vietos, pirmiausia, kaip jau buvo sakyta, ją dėtume greta skolinimosi. Materialusis skolinimasis yra paprastesnis, aiškesnis, sunkumų (žinoma, anaipol ne menkų!) kelia tik skolinių (paprastai senųjų) atskyrimas nuo giminiškų kalbų žodyno bendrybių — vienakilmių žodžių (kognatų). Vertiniai — tam tikri nematerialieji skoliniai, semantinė indukcija — tai vidinės formos, modelių, kategorijų poveikis. Greta skolinimosi ir indukcijos dar egzistuoja interferencija — tam tikras materialusis ir nematerialusis vienos kalbos poveikis kitai.

Semasiologinis požiūris į vertinius ir skolinius, jų siejimas, beje, būdingesnis ne specialiajai leksikologijai, o bendrajai (ir bendrajai kalbotyrai), nėra kokia naujovė jau net lietuvių kalbotyroje. Beveik prieš pusšimtį metų straipsnyje „Vertiniai ir reikšminiai skoliniai“ P. Skardžius rašė: „Tačiau svetimybės svetimybėms nelygios: vienu iš jų yra drauge paskolinta kalbinė forma ir turinys, o kitų tik turinys. Pirmosios paprastai yra vadinamos

¹ Каулакене А. Ю. Кальки в современной литовской технической терминологии: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. — Вильнюс, 1983, с. 7—8.

² Literatūros tyrinėjimų pamatas. — Pergalė, 1983, Nr. 7, p. 162.

³ Ten pat, p. 163.

⁴ Mintis ir ženklas. — V., 1983, p. 130 (vertimas B. Savukyno).

skoliniais, o antrosios — verstiniais skoliniais“⁵. Kalbėdamas apie verstinius skolinius, jis pažymi, kad ne visi jie vienodai verčiami, pavyzdžiui, gr. *diametros* — ne **skersmatis* ar **kiaurmatīs*, o *skersmuo*. „Šitos rūšies vertiniai iš tikrųjų yra ne verstiniai skoliniai, bet tiesiog savotiški pakaitai arba reikšminiai vertiniai. Pvz., *aumuo*, *gaminys*, *imlus*, *įstaiga*, *nesąmonė* ir kt., yra ne verste versti iš *intelektas* (<...>), *produktas*, *receptyvus*, *sugestija*, *absurdas*, bet paimti iš gyvosios kalbos arba specialiam reikalui tos kalbos pavyzdžiais naujai sudaryti“⁶. Beje, gana adekvačiai aprašydamas reiškinį, P. Skardžius neišvengė terminų nevienodumo — *reikšminiai skoliniai* (antraštėje) ir *reikšminiai vertiniai* (tekste). Tik ar šitai tikras trūkumas, jei dviem skirtingais terminais reiškiama du požiūriai į tą patį reiškinį, bet kitu aspektu: įvardijame juk sąvoką, o ne daiktą — dvi vieno daikto sąvokos, taigi ir terminai du.

Vertiniai — slaptieji skoliniai (R. Budagovas). Todėl reikia sutikti tiek su nuomone, kad prasta, nepriimtina literatūrinė kalba, užteršta elementais, kurių svetimumą visi lengvai mato (štai kodėl iš dviejų skolinių pati kalba renkasi slaptą, nematomą, pavyzdžiui, *svogūną*, o ne *cibulį*, *trešnę*, o ne *čerešnę*, *triušį*, o ne *kraliką*, *spintą*, o ne *šėpą*, *ketų*, o ne *špižių* ir pan.), tiek su pažiūra, kad raidiški — darybiškai ydingi, reikšmiškai netikę — vertiniai, kuriuose kyšo svetimos kalbos modeliai, yra ne mažesnė svetimybė negu materialieji skoliniai. Taigi būtų galima manyti, jog, jei vertiniai yra slaptieji skoliniai, tobulesni, priimtinesni yra tie, kurie slaptesni. Bet vien tokio formalaus požiūrio į slaptumą neužtenka. Formaliai slapčiausi yra semantiniai vertiniai, nes tai nėra net jokie materialūs naujadarai (kokie yra darybiniai vertiniai). Šaltinio motyvacijos (vidinės formos) supratimas vertyboje yra labai svarbus, o semantinėje tiesiog lemtingas. Jos nesupratimas, nepaisymas kaip vidinė korozija pažeidžia gimtosios kalbos semantiką, iškreipia reikšmės naujadaro prasmę. Raidiškas semantinis vertinys — tai pats slapčiausias (bet jau neigiama šio žodžio prasmė) skolinys, nes jo slaptumas kalbos vartotojų nematomas (kalbos kontaktų situacijoje): jis yra ne kalbos kūne, ne jos drabužyje, o dvasioje. Todėl vertinių tvarkyboje reikia žiūrėti ne tik šaltinio reikšmės, bet ir motyvacijos, netgi pasekti buvusią, bet jau išblėsusią ar visai išnykusią motyvaciją. Tik taip galima nustatyti jos adekvatumą ar neadekvatumą vertinio motyvacijai, rasti — antruoju atveju — analogų tarp gimtosios kalbos motyvacijos modelių (ar tendencijų).

Šitiek teorinių samprotavimų turbūt būtina ir užteks smulkiai vieno semantinės indukcijos lauko peržvalgai atlikti ir suprasti. Ne visos to lauko vietos vienodai apimtos indukcijos. Bet reikalinga kaip tik sisteminė analizė: semantinė indukcija paprastai vyksta ne pavieniui, o grupiškai; nors

⁵ Gimtoji kalba, 1938, p. 145.

⁶ Ten pat, p. 147. Apie terminų *skolinys*, *vertinys*, *induktas* santykį dar žr. Kaulakienė A. Semantiniai vertiniai lietuvių politechnikos terminijoje. — Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija, 1981, t. 4(77), p. 99.

grupės viduje dažnai būna ir atskirų kiek skirtingų krypsnių, pakraipų, taigi ir nepanašių rezultatų, bet visos grupės indukcijos procesas turi bendrą kursą — iš vienos kalbos modelio į kitos kalbos modelį.

Rodos, akivaizdu, kad rus. *завод* lietuviškai yra *gamykla*. Tačiau ir aklas mato, kad *птичий завод* negali būti *paukščių gamykla*. Iš esmės nieko nekeičia ir tai, jog nežinia kodėl įsigalėjusi *птицефабрика* (nors greta yra *конный завод*!) perša *paukščių fabriką*: tik paviršutiniškai galvojant galima tarti, kad, jeigu *fabrikas* yra *gamyklos* sinonimas, bet pirmasis, priešingai antrajam, nemotyvuotas, tai *paukščių fabrikas* ausies nerėžiąs. *Fabrikas* tikrai nemotyvuotas, bet junginys *paukščių fabrikas* taip „motyvuotas“, kaip *paukščio* (*gulbės, gervės*) *pienas*...

Semantinė rus. *завод* motyvacija yra visai kitokia negu liet. *gamykla* (: *gaminti*). *Завод* yra iš *завести* — 3. *įsitaisyti, įsteigti* [plg. *įstaiga*. — J. K.], *įsiveisti, prasimanyti* [plg. *pramonė* (atitinkamai rus. *промышленность* ir *промысел* „verslas; verslovė“.— J. K.) — kaip *įmonė: į(si)manyti*]: *завести хозяйство* — *įkurti, įsteigti ūkį, завести сад* — *įsiveisti sodą, завести нчёл* — *įsiveisti, prasimanyti bičių* BŽ I, plg. *обзавести* psn. — *ap rūpinti* [plg. latv. *rūpniecība* „pramonė“, *rūpnica* „įmonė; gamykla“.— J. K.], *įtaisyti, обзавестись* — 1. *įsitingti, įsitaisyti, įsigyti, apsirūpinti, įsirengti: обзавестись хозяйством* — *apsirūpinti manta, įsigyti ūkio reikmenis, обзавестись скотом* — *įsigyti gyvulių, 2. sukurti, apsirūpinti: обзавестись семьёй* — *sukurti, sudaryti šeimą, обзавестись знакомством* — *užmegzti pažintis* BŽ II. Todėl *завод* yra ne tik 1. «промышленное предприятие с механической обработкой сырья» (*металлургический завод*), «а также крупное промышленное предприятие» (*маслобойный завод*) СРЯ, ne tik 1. *gamykla, fabrikas* (*сахарный завод* — *sukraus fabrikas*) BŽ I, bet ir 2. «предприятие для разведения животных» (*конский арба конный завод, рыбоводный завод*) СРЯ, 2. *veislų nas: конный завод* — *žirgų nas* BŽ I, plg. *конеvod* — *žirgininkas, arklininkas, arklių augintojas, коннозаводчик* — *arklių augintojas, žirgininkas, žirgyno savininkas, laikytojas, коноводство* žг. *конеvodство* ir *коннозаводство* — *arklių veisimas, auginimas, žirgininkystė, arklininkystė, заводская лошадь* — *veislinis arklys* BŽ I, *птицевод* — *paukščių augintojas, paukštininkas, птицеводство* — *paukštininkystė, paukščių ūkis* BŽ II. Plg.: *вести* — *plodinti, разводить, veisimas* — *разведение, veisiny* — *biol. разводка (bakterijų), veisėjas* — *животновод, (sodų) савод* LZ. Labiau nutolęs rus. *вод* — в просторечии «подходящие условия для пребывания, размножения» (*должно быть, тут карасям вод*) ССРЛЯ.

Rus. *-вод, -водство* ir liet. *-ininkas, -ininkystė* gali turėti įvairios motyvacijos ir nevienodo darybos pamato atitikmenų. Pvz.: *рыбовод* — *žuvivaisininkas* BŽ II, LZ (*рыбоводство* — *žuvivaisa, žuvų veisimas* BŽ II), o *žuvininkas* 1. „žvejys, žūklys“, 2. „žuvų pardavinėtojas“ DZ₂ — *рыболов* BŽ II, LZ, bet ir 2. (vaisytojas) *рыбовод*, 3. *рыбопромышленник*. LZ, *ži-*

vininkystė „žuvų ūkis, jų auginimas“ DŽ₂ — 1. *рыболовство*, 2. *рыбоводство*, 3. *рыбопромышленность*, *рыбный промысел* LZ (*žuvivaisa* — „žuvų veisimas, žuvininkystė“ DŽ₂).

Šitie dėmenys gali būti ne tik prie gyvūnų, bet ir prie augalų, ir jų augimo ar auginimo vietos pavadinimų: *растениеводство* — *augalininkystė* ir *лесоводство* — *miškininkystė* bei *полеводство* — *laukininkystė*. Kai augalo (ar jų grupės) ir jo augavietės pavadinimai yra tos pačios šaknies, pavyzdžiui, *daržovė* ir *daržas*, skiriasi ir jų vediniai: *daržovininkas* „daržovių augintojas ar pardavėjas“ DŽ₂ — *овощевод* LZ, *daržovininkystė* 1. „daržovių ūkis, verslas“, 2. „mokslas apie daržovių auginimą“ DŽ₂ — *овощеводство* LZ ir *daržininkas* 1. „kas daržą prižiūri ar verčiasi daržovių auginimu“ DŽ₂ — *огородник* LZ, *daržininkystė* „daržininko užsiėmimas ar daržininkavimo mokslas“ DŽ₂ — *огородничество* LZ. Tačiau šis pavadinimų skyrimas yra sunkokas, kartais čia išsiverčiama polisemija: *овощевод* — *daržininkas*, *daržovininkas*, *овощеводство* — *daržininkystė*, *daržovininkystė*.

Rusų kalboje mažiau (tikrinta pagal OC) negu lietuvių *-ininkas*, *-ininkystė* darinių su *-вод*, *-водство* iš gyvūnų produkcijos ar augalų dalių pavadinimų, pvz.: *плодовод* СРЯ, ССРЛЯ IX — *vaisininkas* „vaisių augintojas ar pardavėjas“ DŽ₂, *плодоводство* СРЯ, ССРЛЯ IX — *vaisininkystė* „vaisių auginimas; jų ūkis“ DŽ₂, *семеноводство* СРЯ, ССРЛЯ XIII — *sėklininkystė* „sėklinių augalų auginimo ir sėklų gavimo žemės ūkio šaka“ DŽ₂ (*sėklininkas* — „sėklų augintojas; selekcininkas“ DŽ₂). Lietuvių kalboje šį dalyką, kurį maždaug galima apibūdinti kaip „verslą“ (ne „amato“, o apskritai „užsiėmimo, darbo“ reikšmė), įprasčiau reikšti mums būdingesniu sintetiniu žirgininkystės, paukštininkystės tipo modeliu: *pienininkystė* „pieno ūkis; pieno perdirbimo mokslas“ DŽ₂ — *молочное хозяйство* ВЗ I, *молочное дело* LZ (N a i n y s J. *Pienininkystė* ir pieno higiena, 1950 — *Молочное дело* и гигиена молока), *grūdininkystė* „grūdų auginimas, grūdų ūkis“ DŽ₂, *kiaušininkystė* „kiaušinių ūkis“ LKŽ V (rš). Nesvarbu, kad greta šių sintetinių pavadinimų vartojami ir analitiniai (*pieno ūkis*, *pieno bei mėsos galvijininkystė* Šv 1976 18 25, *pieninė* ir *mėsinė gyvulininkystė* T 1975 291 6, *mėsinė* ir *pieninė galvijininkystė* LTE III, plg. dar *mėsinė paukštininkystė* T 1974 23 3, o kiti sintetinių formų nė neturi (*beconinė kiaulininkystė* T 1975 291 6, Šv 1976 18 25, Šv 1976 20 9, *kailinių avių auginimas* ŽŪŽ, *vilninių avių auginimas* ŽŪŽ, *plonavilninių avių auginimas* ŽŪŽ, net *plonavilnė avininkystė* T 1977 221 4), kad panašūs žodžiai be „auginimo, gavimo verslo“ dažnai turi „pramonės ar prekybos verslo“ ir dar kitokių reikšmių (*pienininkas* „pieno perdirbimo specialistas; pieno priėmėjas pieninėje ar pardavėjas“ LKG I 407, *mėsininkas* „kas dirba mėsos pramonėje ar prekyboje“ DŽ₂, 1. „kas verčiasi mėsa, ja prekiauja“ ||prk. „plėšrūnas“, 2. „kas mėgsta mėsą“ (SD 75 taip pat „mėsos parduotuvė, mėsinė“) LKŽ VIII, *kailininkystė* „kailių dirbimo pramonė“ DŽ₂, LKŽ V), kad serija ne visa realizuota (nėra žodžių

*vilnininkystė, *pūkininkystė, *šerininkystė ar *mėšlininkystė, o *plunksnininkas* tėra 1. „kas verčiasi plunksnų prekyba“, 2. „rašėiva“ || „raštininkas“ LKZ X). Svarbu, kad tai būdingas modelis. Juo vykusiai pasinaudojo jau pirmojo lietuvių kalbos žodyno autorius K. Sirvydas: SD¹121 lenk. *piekarz*, lot. *pistor* — *duoninykas*, SD247 lenk. *piekarz*, lot. *pistor*, *pinsor* — *duoninykas*, lenk. *piekarstvo*, lot. *furnaria*, *panificium* — *duoninykystė* „duonos kepimas (verslas)“ LKZ II. Kad šitai bent kiek simptomiška, o ne sporadiška, bene rodo ir tai, jog *duonininkas* 2. „duonos kepėjas“ LKZ II vartojamas dar dviejų senosios raštijos autorių — J. Bretkūno ir S. Vaišnor, taigi ir iš kito arealo, be to, tekstuose: *Ir duoninyks (kepėjas, pyraginyks) nusidėjo prieš poną BB1Moz40*, 1. *Jie stukelį duonos, nuog duoninykų keptąją*, <...> *laiko MTP 29*. Senas modelis gyvas: dėsningsi greta *pienininkystės* atsiranda *mėsininkystė: mėsininkystės ir pienininkystės kompleksai* T 1976 283 2; buvusios *mėsininkystės* reikšmės — 1. LTIII272 (Bs) „mėsininkavimas“, 2. KI444, prš „skerdykla“ — tam visai netrukdo.

Rusų kalboje vietoj *-водство* čia gana įprastas *хозяйство*: *зерновое хозяйство* — *grūdų ūkis* BŽ I, ŽUZ, EkZ, *молочное хозяйство* — *pieno ūkis* BŽ I, ŽUZ, EkZ, *мясное хозяйство* — *mėsos ūkis* EkZ. Prie *ūkio* reikšmės reikia čia ilgiau sustoti. Dvikalbiai žodynai — ir bendrieji (BŽ II, LZ), ir terminų (ŽUZ, EkZ, PolZ) reikšmių neduoda: *хозяйство* — *ūkis*. DŽ₂ skiria 5 *ūkio* reikšmes: 1. „žemdirbystės vienetas, dirbamos žemės plotas su jo priklausiniais“: *kolektyvinis ūkis* (kolūkis), 2. „visuomeninė gamybos forma, visuomeninės formacijos gamybinių santykių visuma“: *socialistinis ūkis* (ССРЛЯ XVII prie šios reikšmės skiria ir *коллективное хозяйство*, bet tai yra „kolektyvinis ūkininkavimas“, o ne „kolūkis“), 3. „gamyba, ekonomika“: *liaudies ūkis*, *žemės ūkis*, 4. „įrengimai, inventorius, pastatai ir kiti reikmenys“: *fabriko ūkis*, *ligoninės ūkis*, 5. „ruošos, apyvokos darbai“: *namų ūkis*. СРЯ žodžio *хозяйство* reikšmės skiria beveik visai taip pat, tik kiek kita eile (*хозяйство* 5. — *ūkis* 1.), yra dar ir VI reikšmė. Bet visą aibę junginių sudėlioti pagal tas 5 reikšmes nėra lengva. II ir V šiuokart mums nerūpi. IV reikia pažymėti tik platėjimą, junginių gausėjimą — *vagonų, garvežių ūkis* PolZ, *uosto, sandėlinis (sandėlių), butų ūkis* EkZ, net *finansų ūkis* EkZ, *įrankių ūkis* EkZ, elektrinės *mazuto ūkis* T 1983 254 2, *pirčių ūkis* Bt 1983 7 17, *antenu ūkis* KV 1981 27 6 — ir paliesti su IV susijusios III reikšmės rūšinių pavadinimų skyrimą: ne visada čia gali padėti ir ССРЛЯ XVII, pateikiantis smulkų 5 reikšmių ir daugybės poreiksmių skirstymą su gausia junginių iliustracija. Antai prie IV reikšmės priskiriama *путевое хозяйство* (: *kelių ūkis* EkZ) ir *хозяйство города*, o prie III (ССРЛЯ XVII numeracija 1. «<...>» || «отрасль производства экономики») — *коммунальное хозяйство* ir *городское хозяйство*, taip pat *водное, топливное хозяйство*. Bet daugiausia keblumų daro rūšinių pavadinimų priskyrimas prie *ūkio* I (ССРЛЯ XVII *хозяйство* 3.) ir III (ССРЛЯ XVII *хозяйство* 1.) reikšmių. Pavyzdžiui, *зерновое хозяйство* yra prie abiejų — ir prie «отрасль сельскохозяйственного производ-

ва», ir prie «производственная (обычно сельскохозяйственная) единица с орудиями и средствами производства».

Lietuviškai reikšme «отрасль» ССРЛЯ XVII — „gamyba, ekonomika“ DZ₂ būtų *grūdų ūkis*, tai yra *grūdininkystė*, reikšme «производственная единица» ССРЛЯ XVII — „žemdirbystės vienetas“ DZ₂ — *grūdininkystės ūkis*. Tačiau ŽŪŽ ir EkŽ, *зерновое хозяйство* — tik *grūdų ūkis*. Gal specialių, atskirų *grūdininkystės ūkių* nėra? Bet gal tik nepajęgta to skirtumo padaryti? Pažvelkime į kitus junginius: *лесное хозяйство* — *miškų ūkis* ŽŪŽ, EkŽ, *рыбное хозяйство* — *žuvų ūkis* ŽŪŽ, EkŽ, *пушное хозяйство* — *kailinių žvėrelių ūkis* ŽŪŽ, *животноводческое* ir *скотоводческое хозяйство* — *gyvulių ūkis* ŽŪŽ, EkŽ, *овцеводческое хозяйство* — *avių ūkis* ŽŪŽ, *пчеловодное хозяйство* — *bičių ūkis* ŽŪŽ, *садоводческое хозяйство* — *sodų ūkis* ŽŪŽ, tik *огороδοовощное хозяйство* — *daržininkystės ūkis* EkŽ, *племенное хозяйство* — *veislininkystės ūkis* ŽŪŽ. Išėity, kad pirmieji yra šakos, antrieji — vienetų pavadinimai. Bet ar tikrai? Vartosenoje yra ir *miškininkystės ūkis* T 1974 155 4, *žvėrininkystės ūkis* T 1974 155 4, *ožkininkystės tarybinis ūkis* P 1974 3 102, ir *žvėrių ūkis* T 1981 77 1, *gėlių ūkiai* KB 1976 4 44, *vaistažolių ūkis* T 1974 186 4, *arbatos tarybinis ūkis* S 1974 101 3, *upėtakių ūkis* MG 1975 8 11, ir abejaip — *Aukštadvario žuvininkystės ūkis* ir *Aukštadvario žuvų ūkis* M ir G 1976 9 20, taip pat *bitininkystės fermos* MG 1975 9 15, *žuvininkystės kompleksas* MG 1976 8 30 ir *žuvų „fermos“* T 1981 163 2, *pienininkystės kompleksas* LTE IV 120, *mėsininkystės ir pienininkystės kompleksai* T 1976 283 2 ir *pieno kompleksas* T 1978 245 2, *mėsos-pieno kompleksas* T 1978 164 1, *tarpūkiniai gyvulininkystės ir paukštininkystės kompleksai* T 1977 28 2, *gyvulininkystės kompleksas* T 1974 274 2 ir *penimų galvių kompleksas* T 1974 274 2, *melžiamų karvių kompleksas* T 1974 274 2, *veislinių telyčių kompleksas* T 1974 274 2, *galvių prieauglio penėjimo kompleksas* LTE III 596, *kiaulininkystės kompleksas* T 1974 274 2 ir *Sirovintų tarpkolūkinis kiaulių kompleksas* T 1978 115 4.

Palikus nuošalyje retus, nesusitupėjusius junginius, pvz.: *jūrų ūkis* MG 1975 3 25, *žuvų artelė* P 1975 7 144, *žuvų kombinatas* Šv 1974 17 12, *grybų fermos* MG 1977 10 19, *rupūžių fermos* M ir G 1977 2 45, *grybų auginimo kompleksas* T 1983 31 1 ir pan., reikėtų dar pakalbėti ir apie *veislinius* bei *veislininkystės ūkius*. DZ₂ junginį *veislininkystės ūkis* pateikia prie reikšmės 3. „gamyba, ekonomika“. Semantiškai tai teisinga, bet praktiškai „ūkio šakos“ reikšme įprastą tiesiog *veislininkystė*: *Veislininkystė* — tai *veislės (bandos) pagerinimo priemonių kompleksas* Galv 145. „Ūkinio vieneto“ reikšme vartojami du pavadinimai: *veislininkystės ūkiai* bei *veislinės fermos* Šv 1975 21 6, *veislininkystės ūkiai*, *veislinės fermos* Šv 1977 2 5. Jau jų vartojimas greta verčia manyti, kad šie vienetai panašūs, tik nežinia, kaip skiriasi — kiekybiškai ar kokybiškai. Štai ką sako specialistai: *Galvių veislininkystės ūkių ir veislinių fermų uždavinys* — *auginti bei tobulinti atitinkamos veislės galvius ir platinti aukštos veislinės vertės gyvulius* Galv 148. Jų skirtumas yra kiekybinis: *Galvių veislininkystės ūkiai* ir

ūkiai, turintys veislines fermas Galv 149. Todėl teisingai samprotauja S. Keinys: „Veislininkystės ferma rodo, kad toje fermoje yra veislei auginami gyvuliai ar paukščiai ir gal gerinamos jų veislės. Tad šia reikšme veislininkystės fermos negali pakeisti veislinė ferma, taip pat, kaip ir vartojamų pavadinimų bitininkystės, sodininkystės ūkis nebūtų galima pakeisti bičių ar sodų ūkiu. Beje, veislininkystės fermos ar ūkio vietoje, žinoma, labai gerai galėtų tikti ir žodynuose fiksuojamas žodis *veislynas*“⁷.

Panašiai kaip su *хозяйство* yra ir su rus. *дело* (: *делать*) — 6. psn. *įmonė*, *firma*; *verslovė*, *verslamonė*, *biznis* [LZ *biznis* — (коммерческое) *дело*], *komercija*, *prekybinis reikalas* BŽ I [laikraščiniai vertalai yra *Beiruto dalykinis* (= *verslinis*) *aktyvumas* ir *dalykinis* (= *verslo*, *verslininkų*) *pasaulis* VN 1983 275 7], siauriau — *specialybė*, *sritis* PolZ, 4. *specialybė*, *amatas*, *profesija* LmŽ I rūšinių pavadinimų lietuviškaisiais atitikmenimis: *pienininkystė* — *молочное дело* LZ, *veislininkystė* — *племенное дело*, *животноводство* LZ, *инструментальное дело* — *įrankininkystė*, *красильное дело* — *dažininkystė*, *литейное дело* — *liejininkystė*, *мельничное* (мукотное) *дело* — *malūnininkystė*, *торфяное дело* — *durpininkystė* PolZ; panašiai ir *кузнечное дело* — *kalvystė*, *слесарное дело* — *šaltkalvystė*, *плотничное дело* — *dailidžių darbai*, *dailidystė* PolZ; *пожарное дело* — *ugniagesyba*, *строительное дело* — *statyba* PolZ, *монетное дело* — *monetų kalyba* EkZ, *горное дело* — *kalnakasyba*, *военное дело* — *karo reikalai*, *каруба* BŽ I; *ткацкое дело* — *audimas*, *токарное дело* — *tekinimas* PolZ.

Taigi, rodos, gana drąsiai galėtume čia konstatuoti pirmąją dalinę išvadą: iš dviejų kalbų atitinkamų modelių — liet. *-(inink)ystė/-yba/-imas// ūkis*: rus. *хозяйство/дело//водство* — lietuvių kalbai daug būdingesni sintetiniai modelio elementai — *-(inink)ystė/-yba/-imas*, rusų kalbai gana būdingi ir analitiniai — *хозяйство/дело*.

Dabar vėl grįžkime prie rus. *завод*. *Завод* (: *завести*) turi darybos variantą *заведение* — 2. psn. «торговое предприятие, трактир и т. п.» (ir *увеселительное заведение*), 4. psn. «отдельная часть, отрасль большого хозяйства» ССРЛЯ IV, 2. psn. *įmonė* (: rus. *предприятие*, latv. *uzņēmums*. — J. K.), *verslovė* BŽ I, plg. *verslamonė* — psn. *предприятие*, *промышленное заведение* LZ. Dabar *заведение* yra 1. «учреждение, по преимуществу учебное и воспитательное» ССРЛЯ IV, 1. *įstaiga* (*учебное заведение* — *токуто įstaiga*, *токыкла*) BŽ I. Čia dar primintina ir

⁷ Keinys S. *Veislinė ferma ar veislininkystės ferma?* — Kalbos kultūra, 1979, šas. 37, p. 44—45. Rengiant žemės ūkio enciklopediją ir terminų žodyną, šie pavadinimai, taip pat valstybinė veislininkystės stotis Galv 147 vėl svarstomi (žr.: Kuosa J., Gaivenis K. *Veislininkystės ūkis*, o gal *veislynas*. — Žemės ūkis, 1983, Nr. 12, p. 27. Tada bus proga rasti šiame būryje vietą, patikslinti reikšmę ir formą panašių pavadinimų: *Rudaminos veislinis reprodukcinis paukštynas* ŽU 1976 11 13, *Zaporožės veislinės paukštininkystės tarybinis ūkis-reproduktorius* T 1977 261 3, *tarpūkėnis reprodukcinis blokas* T 1976 283 2, *viena selekcijos ir kelios stambesnės veislininkystės ir reprodukcijos ančių fermos* M ir G 1981 6 18, *Vilniaus tarprajoninė veislininkystės įmonė* TAS.

обзаведение 2. šnek. «то, чем обзаводятся; вещи, необходимые для жизни, хозяйства, промысла и т. п.» ССРЛЯ VIII, 2. šnek. „įrengimas, manta, apstatymas, daiktai, įrengimai“ BŽ II.

Taigi pirminė, bendresnė rus. *завод* reikšmė daug platesnė nei *gamyklos* „gamybos įmonės“, ji artimesnė rus. *предприятие* 1. *įmonė; verslovė* BŽ II reikšmei. Įmonė *gamyklos* ir *fabriko* atžvilgiu yra ne sinonimas, o hiperonimas, *gamykla* ir *fabrikas* įmonės atžvilgiu — hiponimai. Kiek kitaip rusų kalboje: *завод* ir *фабрика* yra hiponimai *предприятие* atžvilgiu, bet kartu *завод* pirmine reikšme yra *предприятие* sinonimas. Todėl *gamykla* yra *завод*, bet *завод* — ne tik *gamykla*, bet ir *įmonė*, o daugeliu atvejų — nei *gamykla*, nei *įmonė*, bet dar kitaip.

Конский завод *žirgynu* išverstas dar 1926 m. „Veterinarijos zootechnikoje“, tuo pat — 1929 m. — *žirgynas* pateko į A. Šolco ir J. Talmanto „Vokiškai lietuvišką žodyną“ kaip vok. *Gestüt* atitikmuo (duomenys iš LKŽ K). *Žirgynas* yra DŽ₂ — „žirgų auginimo ūkis“, DŽ₁ — „vieta, kur žirgai laikomi, žirgų ūkis“, jis pateikiamas dvikalbiuose bendruosiuose ir terminų žodynuose: *žirgynas* — *конный завод; коннозаводство, коннозаводское хозяйство* LZ, *конный завод* — *žirgynas* BŽ I, *конный завод* ir *коневодческое хозяйство* — *žirgynas* ŽUŽ, *коннозаводское хозяйство* — *žirgynas* EkŽ, *завод рысистых лошадей* — *ristūnų žirgynas* EkŽ.

Paukštyno, jo prigydyto rus. *птицефабрика* reikšmė istorija ilga ir keista. LKŽ IX rodo jį esant gerokai senesnį už *птицефабрика*. „Paukščių zoologijos sodo“ reikšmė *paukštynas* pavartotas jau 1906 m. S. Mečiaus „Trumpage žemės aprašyme“, iš rusų kalbos verstame J. T. (=J. Tūbelio) ir R. J. (=Rygiškių Jono): *Jie tikėjosi parduosią ereliukus kokiame paukštynui ar žvėrynui* (V., p. 42); jis sukurtas greičiausiai J. Jablonskio⁸. Maždaug tokio pat amžiaus ir *žvėrynas*: greta liaudies kalbos *žvėrinčiaus* ir ~1875 m. A. Juškos latvių—lietuvių—lenkų kalbų žodyno hibrido *žvėrinỹčia* (*zwieriu-darż, zwierzyniec*), *žvėrynas* vartojamas bene nuo 1912 m.: LL *zwierzyniec* — *žvėrynas* ir Seinuose išleistoje knygoje — Zoologija skiriama sodiečiams, parašė J. Gerutis pagal Bremono: *pateko gyva į Londono žvėryną* (t. 1, p. 68).

Reikšmė 1. „naminių paukščių laikymo vieta; paukščių ferma“ LKŽ IX *paukštynas* vartotas jau J. Balčikonio verstose H. K. Anderseno pasakose. LKŽ IX pavyzdžiai imti greičiausiai iš 1923 m. leidimo, čia pateikiau 1966 m. leidimo sakinius: *Paukštyne gyveno nemažas būrys vištų; jų tarpe buvo didelis gaidys, jis labai ir iš didžio ėjo 67. Kvar! kvar! sekite paskui mane, vaikučiai, aš jums parodysiu platųjį pasaulį, nuvesiu jus į paukštyną 222. LKŽ IX šia reikšme pateikia dar vieną sakinį: Paukštynus bei meldynus (=medelynus LKŽ K) tveria vielų tvora. Jis yra iš savaitraščio „Zemaičių prietelius“ (Telšiai, 1939, Nr. 15, p. 6). LKŽ K dar yra: *paukštynas susidėjo iš gerų veislių vištų* (Jaunasis ūkininkas, 1937, Nr. 21). Ūkininkas*

⁸ Jablonskio raštai. — K., 1933, t. 2, p. 144.

<...> turėjo didelį paukštyną (Ūkininko patarėjas, 1938, Nr. 10). Čia jau ne pasakos, ne vertėjo žodis, ne okazionalizmas, o tikras, oficialus pavadinimas. Žemės ūkio mokslų kandidatas B. Valenta straipsnyje „Antinin-kystė Lietuvoje“ informuoja: 1922 m. prie Žemės ūkio rūmų buvo įsteigta Lietuvos naminių paukščių ir smulkių gyvulių auginimo draugija M ir G 1981 6 17. 1927 m. Žemės ūkio rūmai pradėjo registruoti veislinius paukš-tynus <...>. 1930—1931 m. buvo registruojami tik tie paukštynai, kuriuo-se buvo laikoma ne daugiau kaip dviejų veislių ir ne mažiau kaip po 10 kiekvienos veislės paukščių ten pat. 1927 m. <...> registruotų paukštynų savininkams teikė pašalpas <...>. 1932 m. tos pašalpos buvo panaikin-tos ir paukštynai neberegistruojami ten pat. Bet žodis, kaip matėme, buvo vartojamas ir po to, net 1939 m., nes darbas nenutrūko: Nuo 1934 pradėta organizuoti veislinių paukščių ūkių; <...> MLTE II 796. 1934 įkurta Panevėžio viščiukų perinimo stotis LTE VIII 514. Taigi tie paukštynai bu-vo ne dabartinio masto, bet žodis *paukštynas* jau turėjo pavadinimo sta-tusą.

Ir pokario metais, iki dabartinių paukštynų atsiradimo žodis *paukštynas* periodikoje ir kitur buvo neretas, tik jo reikšmė — „paukštininkystės ūkis“, „paukštininkystės ferma“ ar „paukštidė“ — sunkiai nustatoma. LKŽ IX iš LKŽ K turimų pavyzdžių skiria reikšmę „paukštidė“: *Pastatytos (=Pasta-tys LKŽ K) dvi kolektyvinio ūkio karvidės, <...>, du paukštynus ir kt.* (Valstiečių laikraštis, 1946, Nr. 28). LKŽ K pavyzdžių yra daugiau: *Paukš-tynams kolektyviniuose ūkiuose įsteigti yra palankios sąlygos (Panevėžio tiesa, 1949, Nr. 54). Šiuo metu turime dar maža mechanizuotų paukštidžių. Tatai yra didelis priekaištas projektuotojams, Mechanizavimo ir elektrifi-kavimo instituto darbuotojams, kurie paukštynų mechanizavimu labai ma-žai rūpinasi* (Tiesa, 1963, Nr. 258). *Paukštynuose veisiasi gana daug įvairių erkių: <...> (Danilevičius E., Šarkūnas V., Vinke-vičius M. Veterinarinė parazitologija.— V., 1966, p. 180). Kaip nruuuū đwop atitikmuo paukštynas pateiktas PolŽ (1959 m.), BŽ I, II (1967 m.).*

Tarybų Sąjungoje šiuolaikinės pramoninės paukštininkystės įmonės — rus. *птицефабрика* БСЭ₃ XXI — atsirado 1930—1932 m. Lietuvoje pirmoji tokia įmonė buvo Vievio, produkciją ėmė duoti 1967 m. (LTE VIII). Tačiau pavadinimo tradicijos nebuvo pakankamai paisoma. MLTE II (1968 m.) vykusiai pasinaudota žodžiu *paukštynas*: *Pramonei paukštininkystei va-dovauja Žemės ūkio ministerijos Paukštininkystės trestas (įst. 1966), ku-riam priklauso 25 (iš 33) specializuoti paukštininkystės tarybiniai ūkiai ir 2 dideli paukštynai* (1967). Tačiau veikė ne tik gimtosios kalbos tradicija (ar bent modelis), bet ir rus. *птицефабрика* indukcija — daug kur mirgėjo *paukščių fabrikas*. Kalbininkai buvo operatyvūs — 1970 m. A. Vidugiris rašė: „Pavadinimas *paukščių fabrikas* atsirado nekūrybiškai verčiant rusų kalbos žodį *завод*, kurio reikšmė daug platesnė negu *fabrikas*, — jis gali reikšti įmonę, kurioje ne tik kas nors mechaniškai gaminama, bet ir vei-siama, auginama. Vietoje *paukščių fabrikas* reikėtų sakyti ir rašyti *paukš-*

tynas, plg.: *daigynas, vištynas, žirgynas*⁹. ZŪŽ (1971 m.) žodžio *птицефабрика* dar nėra, tik *птичник* — 1. *paukštidė, paukštynas*. DŽ₁ (1954 m.) *paukštynas* tėra „vieta, kur paukščiai laikomi“: *kolūkio paukštynas*, DŽ₂ (1972 m.) — 1. „naminių paukščių laikymo vieta; jų ferma“: *kolūkio paukštynas*, 2. „įmonė, auginanti, veisianti naminius paukščius mėšai ir kiaušiniams ir gaminanti paukštienos produktus“: *Valstybiniamie paukštyne gaunama keletas milijonų kiaušinių per metus*. LŽ *paukštynas* — *птичий двор; птицефабрика*. Gaila, kad LKŽ IX (1973 m.), kaip ir ZŪŽ, šios *paukštyno* reikšmės nesuskubo pateikti.

Vartosenoje, ypač laikraštinėje, *paukštynas*, kiek žinoma, kalbininkų ir redaktorių nelengvai įpilietintas — įveikiant laikraštininkų, tām tikrų vertėjų inerciją, kalbinės kompetencijos stoką. Ir dabar *paukščių fabrikas* kaip tas velniukas — išvytas per duris, lenda per aukštinį. Nepavyko semantinė indukcija, vyksta ir nesiliauja interferencija. Štai TAS iškraipomas oficialus pavadinimas ir rašoma *Vilniaus paukščių fabrikas* 95. Matyt, versta iš rusų kalbos (nors gerai lietuviškai pateiktas *Vilniaus valstybinis žirgynas* 265). Spaudoje nereta rasti kokį *Kaišiadorių paukščių fabriką* Šv 1977 22 2. Nuolatinėje televizijos laidoje, „Kur dirba mūsų tėveliai“ skelbiama vaikeliams „*Ekskursija į Vilniaus paukščių fabriką*“ KV 1983 41 9. Prie *paukštyno* sunkiai pripranta ne specialistai, bet šiaip kultūringi ir, rodos, kalbai nesvetimi žmonės, pavyzdžiui, literatai: *paukščių fabrikas* L ir M 1974 41 2, P 1981 1 101, KV 1983 43 3. Niekuo ne geresnis *paukštinninkystės fabrikas* T 1974 23 3. Šitoks pašėlęs fabrikinimasis eina ir iš bendro netikusio, pavojingo polinkio vengti paprastų, aiškių žodžių, noro įmantrauti. Jei *paukštynas* ir nevadinamas *paukščių* ar *paukštinninkystės fabriką*, tai greta pavadinimo *paukštynas* vartojamas apibūdinimas *kompleksas* T 1980 47 1, atsiranda *paukštyno kompleksas* T 1977 229 4, *paukštinninkystės kompleksas* L ir M 1974 39 12. Zinutėje „*Paukštynas stojo rikiuotėn*“ rašoma: *Alytaus rajono Daugų žuvininkystės ūkyje statybininkai perdavė (=atidavė) eksploatuoti vieną didžiausių respublikoje ančių auginimo kompleksą* T 1978 7 1. *Žirgynas* irgi apibūdinamas kaip *kompleksas*: *Vilniaus valstybinis žirgynas Riešėje — nuo miesto koks pusvalandis kelio automobiliu — stambus arklininkystės kompleksas su dengtu maniežu, hipodromu, įvairiais veislinės ir sportinės žirgininkystės įrenginiais* T 1980 180 4. Mada kompleksintis dar didesnė, bet tai kita šneka. Siuokart pakaks apie šią daug ką apibūdinti žodžių *fabrikas*: <...> *gyvulininkystės kompleksai — savotiški mėsos, pieno fabrikai kaime* Šv 1975 7 21. *Statant gyvulininkystės kompleksus, tikrus pieno ir mėsos fabrikus, taip pat neįmanoma išsiversti be mokslo įstaigų paramos* L ir M 1974 41 2. Kartą *pakviečiau valdybos narius, specialistus, geriausius žemdirbius pasidairyti po kompleksą. Čia jie pamatė didžiulį mėsos fabriką* ZŪ 1976 9 5. *Buivydiškių tarybiniame ūkyje-technikume auginama daugiau kaip 300 ha dar-*

⁹ Vidugiris A. Paukščius auginame ar gaminame? — Kalbos kultūra, 1970, sąs. 18, p. 42.

žovių atvirame bei uždaramame grunte. Galima tik džiaugtis turint tokią gražų daržovių fabriką sostinės pašonėje T 1982 190 2. „Gryno švaraus oro fabrikais“ miškus pavadino žinomas tarybinis mokslininkas N. Jelaginas T 1983 251 2. Ir liaudis kartais karvę fabriku apibūdina. Bet ar ne per dažnai, įkyriai, banaliai raštuose *organizmą* apibūdiname *fabriku* ir, priešingai, *fabriką* — *organizmu*? Ar ne per daug įsismaginta, tą patį vadinant ir gimdykla, ir gamykla: Mūsų institutas — taikomojo pobūdžio selekcinės-technologinės krypties mokslinio tyrimo įstaiga. Jame gimsta naujos žemės ūkio augalų veislės M ir G 1983 10 2 ir: Tikras naujų veislių fabrikas, — stebisi svečiai, aplanke mūsų selekcijos centrą ten pat 4. Ir saikas yra svarbus kalbinės kompetencijos ir kalbinio elgesio rodiklis.

Paukščių fabriko sunku atsikratyti ir todėl, kad kartu su panašiais *fabrikais* ne visai tinkamai lietuviškai vartojama ir *gaminti*, *gamyba* — *mėsos*, *pieno*, *kiaušinių*, *grūdų*. Tai atskira didelė tema, ją čia tik glaustai nušviesime. Šitoji *gamyba* yra nevykęs rus. *производство* vertinys. *Производство* motyvacija yra ne „gamyba“, ne „fabricatio“, — tai tikslus lot. *productio* „išvedimas, išleidimas“ atitikmuo (ar net vertinys). *Производство* yra ne tik 1. *gaminimas*, (iš)dirbimas, *gamyba* (plieno, automobilių) BŽ II, bet ir *kūrimas*: *производство национального дохода* — nacionalinių pajamų sukūrimas EkŽ. Todėl taisyтина: ESPT šalys dabar gamina (=kuria) ketvirtadalį pasaulinių nacionalinių pajamų <...> LŪ 1975 12 377. *Производство* lietuviškai yra ir dar kitaip, pavyzdžiui, *горное производство* — kalnakasyba BŽ II, visai niekaip, pavyzdžiui, *строительное производство* — statyba EkŽ, toliau — 2. *vykdymas* (darbų), *darymas* (bandymų) BŽ II [*производство наблюдений* — stebėjimų atlikimas MetŽ, *производство съёмки* — geod. nuotraukos vykdymas (=darymas) PolŽ, o *производство услуг* — paslaugų teikimas EkŽ], 3. *teisena*, *procesas* (teismo), *byla*, 4. (pa)kėlimas (į aukštesnį laipsnį) BŽ II. Plg. dar *воспроизводство* — atgaminimas, atkūrimas; *репродукция* BŽ I, *производитель* — 1. gamintojas, dirbėjas; *выкдытоjas* (darbų), 2. (gyvulininkystėje) *репродукторius*, *производительный* — 1. našus; išdavus, gamus; *продуктивный*, *vaisingas*, 2. *gamybinis*, *производительность* — 1. našumas (darbo), *рајегumas* (gamyklos), 2. *produktyvumas*, *производная* — mat. išvestinė, *производное* — 1. ling. darinys, vedinys, 2. chem. darinys, *derivatas* BŽ II, *словопроизводство* — 1. lingv. vedinių daryba BŽ II, *делопроизводство* — raštvedyba, <...> BŽ I, *произведение* — 1. (pa)darymas, įvykdymas, 2. (pa)gaminimas, 3. sukėlimas, *радарыmas* (ispūdžio), 4. *pagimindymas*, 5. *pakėlimas* (į karininkus), 6. *kildinimas*, 7. *gaminys* (nechatное *произведение* — spaudinys), *продуктас*, *dirbinys*; *kūrinys* (dailės); *darinys*, 8. mat. sandauga BŽ II, *воспроизведение* — 1. atgaminimas, 2. atkūrimas; *репродукция*, *atgaminys*, 3. biol. *veisimasis*, *dauginimasis* BŽ I. Štai kodėl rusų kalboje žodis *производство* dažnai dar patikslinamas pažyminiu *материальное*. Lietuvių kalbai toks patikslinimas — *gamyba*, *materialinė gamyba* LTE III — nereikalingas.

Jau senokai, keliais atvejais, įvairiomis progomis, bet ne per drąsiausiai siūlyta *gamybos, gaminti* čia nevartoti. Štai A. Vilutytė taiso: *Daugiau pieno galėtų gaminti (=primelžti) <...>*¹⁰. Nuosekliai ir adekvačiai sprendamas klausimą, specialistams skirtame straipsnyje K. Gaivenis, nors minimaliai argumentuodamas, tiesiai ir pagrįstai pasiūlė *pieno, mėsos gavybą*¹¹. Logika paprasta ir geležinė: žmogus *duoda* gyvuliui, gyvulys *duoda* žmogui (*Mes karvutei žalio šieno, mums karvutė balto pieno*), vadinasi, žmogus *gauna*. Šitokia logika imama realizuoti net raštų kalboje: *Pieningumas — gyvulio savybė duoti pieno. Reiškiamas pieno kiekiu, gaunamu iš gyvulio per tam tikrą laiką* LTE VIII. Mokslo darbuotojai zootechnikai <...> kuria linijas greitai augančių hibridinių kiauulių, duodančių geresnės kokybės mėsą L ir M 1974 41 4. *Galvijai duoda aukštos kokybės mėsą: veršieną ir jautieną* Galv 3. *Daug mėsos gaunama ir iš išbrokuotų karvių* Galv 54. *Lietuvos juodgalvės duoda gerą vilną ir skanią avieną* VGP 16. <...> *avys duoda po 7,3 kg vilnos* JG 1976 10 28. *Geriausią odą duoda veršeliai ir telyčios* Galv 55. Tokia vartoseną eina iš liaudies kalbos: LKŽ III gauti 2. „pelnyti, naudoti turėti“: *Pernai govėm medaus Drsk. Siemet nemažai gavom medaus* Jnšk, 1. „įgyti, laimėti“: <...> *Ar gavot kiek grybų?* Nj. *Tik sušlapom, o žuvis negavom* Pn (čia gaunama nedavus — iš gamtos). Šitokia gavyba jau senokai po kiek vartojama. Antai DŽ₂ prie gavybos „organizuoto ko nors gavimo“ greta akmens anglies gavybos yra pieno gavyba. Spaudoje pasitaiko *stambūs kiaušienos, jautienos ir pieno gavybos kompleksai* M ir T 1977 7 35, *grūdų gavyba* JG 1974 11 24, rašoma: *Daugiau buvo gaunama mėsos, pieno, kiaušinių, medvilnės ir kitos produkcijos* T 1980 279 1. *Mėsos ir pieno gavimu 100 ha naudmenų pralenkėme Latviją* M ir G 1980 6 5. *Simtui hektarų žemės ūkio naudmenų bus gauta po 172 centnerius mėsos ir po 748 centnerius pieno* T 1974 297 2. Taigi gavyba nėra tik išgavimas, išgava — добыча LZ, bet ir получение. Gavyba plinta ir kitur, pvz.: *Informacija dvidešimtajame amžiuje tapo strategine žaliava, o jos gavyba, perdirbimas bei panaudojimas — svarbia vidaus ir užsienio politikos kryptimi* L ir M 1983 45 4.

Tiesa, mums rūpima gavyba įsigali sunkiai. Priežastis — interferencija. Žinoma, ir apsileidimas. Tai rodytų nepateisinami vartosenos svyravimai: *gauta: mėsos <...>, pieno <...>, kiaušinių <...>* LTE IV 119 ir *jautienos gamyba* ten pat 120. *Paukštynas — įmonė, pram. pagrindais gaminanti paukštininkystės produktus (kiaušinius, paukštieną)* LTE VIII 513 ir *per metus (1976) gaunama ~17 mlrd. kiaušinių, pagaminama ~0,5 mln. t. paukštienos* ten pat 514. *Galvijai duoda daug ir gero mėšlo, todėl seniau galvijai būdavo laikomi mėšlo gamybai*

¹⁰ Vilutytė A. Dėl „Valstiečių laikraščio“ kalbos. — Kalbos kultūra, 1968, sąs. 15, p. 41.

¹¹ Gaivenis K. Tuščiai skambantys žodžiai. — Žemės ūkis, 1974, Nr. 3, p. 39.

Galv 4. Iki pergalės gavybai dar toli — visokių verstinių, nelietuviškų gamybų (ir fabrių) pilna: Šiuolaikinė ferma su sniegu baltumo blizgančiomis plovyklomis, dušais, poilsio kambariais niekuo nepanašūs į apribotą voratinklį senąjį tvartą. Ji nūnai daugiau atrodo nedideliu pieno gamybos fabriku (=kaip nedidelis pieno gamybos fabrikas) TM 1974 11 11. Dešimtajame penkmetyje bus sukurti stambūs broilerių gamybos kompleksai T 1976 283 2. 700 tūkstančių vištų paukštynas kasdien „pagamina“ 250 kg amoniako ir 150 kg dulkių T 1979 81 4. Tai iš spaudos. Bet net technikum vadovėlis neišvengia mėsos gamybos Galv 4, 5. Žurnalistas S. Kašauskas ironizuoja: Jeigu gamyba pasieks tokį specializavimo laipsnį, kad vienas fabrikas gamins tik sparniukus, antras — kojeles, o jau centriniame, pagrindiniame fabrike specialus komplektavimo skyrius rūpinsis visų šitų dalių surinkimu į vieną viščiuką, tai imanu prognozuoti, kad patirsime perkūniškiausių staigmenų L ir M 1974 39 12.

Smaikštaujant pasitaiko ir auginti mėsą: Gyvulio racionas moksliskai — puikus dalykas ir gyvuliui, ir žmogui. Vienas optimaliai riebėja, o kitas susitaupo laiko. Aš tik sakau: dabar kaimietis iš tikrųjų augina tik mėsą mūsų stalui. Jo jausmus „mėsinis ar pieninis“ gyvulys menkai belavina ir betaurina L ir M 1978 2 10. Bet žodis auginti panašiai kartais pavartojamas ir rimtai: Laisvėje ir duona sotesnė, ir vanduo tyresnis, o mėsos greitai prisauginsime Šv 1974 12 8. Šios žemės dykuma vadinamos tik geografiniu požiūriu <...>. Jose auginama apie 99 procentai medvilnės žaliavos, visas karakulis T 1975 244 4. Galima bus sukurti labai galingus jūros vandens gėlinimo įrenginius, nugėlintu (=gėlintu, išgėlintu) vandeniui drėkinti dabartines dykumas ir auginti jose maistą milijonams žmonių M ir G 1978 5 6. Tokia vartoseną turi turanti tikrą atramą ir liaudies kalboje: Daba[r] kiaulė ims augti į lašinius, o jis pjaut nori Jrb. Iš gero gyvenimo tai ir pilvas auga Gs. Matyt, jau gerą duoną turi, kad sprandą augina Gs (LKŽ I). Ta avis niekai, tik mėsą augina Skr (LKŽ VIII). Paaugo duonos šiemet par visus Ktk (LKŽ II). Bet mėsos auginimu raštuose nereikėtų labai žavėtis, ypač negeistina nuvalkioti dabar padažnėjusį duonos auginimą.

Nereikėtų taikstyti ir su gavybinės produkcijos gamyba: <...> priemiestiniame Pagirijų kaime išaugs tarpusavyje susieti daržovių ir gyvulininkystės produktų gamybos [=darž(ov)ininkystės ir gyvulininkystės] kompleksai T 1974 293 4. O šiltnamio šeimininkai <...> jau patiekė vartotojams kelis šimtus tonų šviežių agurkų ir pomidorų. Ateinančiais metais bus pagaminta (=gauta) produkcijos, kiekiu pralenkiant šiuo metu stambiausią respublikoje daržovių tiekėją — Klaipėdos rajono Tauralaukio tarybinę ūkį T 1974 293 4.

Nevykęs dalykas ir toks vartojimas: Gera augalų veislė gamybiniams (=ūkinėms) sąlygomis gali duoti dešimtadaliu didesnę derlių T 1983 57 1. Tai Posjeto bandomasis gamybinis (=verslinis) jūrų ūkis. Jis pirmasis šalyje ėmėsi auginti moliuskus — jūros šukuotes T 1983 187 2.

*Gamybinę fermą, skiriant ją nuo veislininkystės fermos, gal tiktų vadinti versline arba ūkine*¹².

Prie nežmoniško *gamybos* ir *fabriko*, *gamyklos* vartojimo, matyt, nemažai prisideda ir neteisingas supratimas, kad *pramonė*, net *agropramonė* — tai būtinai *gamyba*. Bet ne viskas, kas yra *pramonė*, yra *gamyba*. *Pramonė* — ne tik mechaninė *gamyba*, tai ir *gavyba*, ir *apdorojimas* ar *perdirbimas*, ir *sintetinimas*, ir net *aptarnavimas*, *paslaugos*, pavyzdžiui, *poilsio industrija* T 1983 274 4. Malonu spaudoje rasti *naudingųjų iškasenų gavybą* VN 1983 275 7. Bet visai netinkamai *naftos gavybą* T 1973 207 3, 267 3, 269 3, 288 3, 302 4, M ir G 1973 9 5, 11 22, *dujų gavybą* M ir G 1973 9 5, T 1973 290 3 spaudoje konkuruoja *naftos gamyba* VN 1973 246 3, Sv 1976 9 27. Tik kalbinis apsisileidimas ir neatsakingumas yra vartojimas greta *dujų gavyba*, bet *naftos gamyba* T 1973 206 2. Nebūtina sakyti gyvai, vaizdžiai — *naftą siurbiančios pasaulio šalys* VN 1974 90 3, bet nepateisinamos *naftą gaminančios arabų šalys* T 1973 264 3, 273 3. Niekas nesugalvoja pasakyti *naftos šalys*, nors visai įprasta *pramonės šalis*, *vyno šalis* ir pan. *Naftos bei dujų gamybos pramonė* T 1973 248 3 taisytina į *naftos bei dujų gavybos pramonę*. EkZ, PolZ, LZ, BZ I, II, LTE I 276 *gavybinė pramonė* (добывающая промышленность) LTE I 276 turėtų transformuotis į *gavybos pramonę* LTE IV, IX, plg. *rūdų gavybos pramonė* EkZ, *naftos gavybos pramonė* EkZ. *Išgaunamoji pramonė* BZ I, kaip ir *apdirbamoji pramonė* EkZ, LTE I, IX, turi mažėliau šansų tapti norma negu *apdirbimo pramonė* PolZ, plg. *metalų apdirbimo pramonė* PolZ, *medžio apdirbimo pramonė* PolZ, EkZ.

Gal *gavybos* pozicijas vartosenoje silpnina ir tai, kad dėl kitų kalbų semantinės indukcijos lietuvių kalboje nesusidarė didesnio šaknies *gav-* lizdo — **gavybininkas*, **gavykla*, **gavyklininkas*, o A. Vireliūno kalinys *gaviny*s (kaip ir *išdava* vertinys iš vok. *Ergebnis*) turi „rezultato“ reikšmę (nors yra knyginis ir retas).

Verstinę *pieno ir mėsos gamybą* atkeitus lietuviška *gavyba*, negerovės ir keblumai čia dar nesibaigia: *mėsos pramonė* garsinasi *pramonine mėsos gamyba* LTE VII 422, T 1976 26 2, *pieno kombinatai* — *pieno gamintojai* Sv 1980 21 11. Taigi vienų jau pagamintą kiti vėl gamina: *Pagal mėsos ir pieno gamybą* [= (*pramonės*) *produkciją*] vidutiniškai vienam gyventojui Lietuva užima vieną pirmųjų vietų TSRS LTE VII 180. Be mėsos ir pieno gamybos (= *pramonės*), kiek daugiau buvo plečiama konditerijos, duonos, kepimo, malimo, spirito, alaus, tabako pramonė LTE VII 180. *Pieno pramonės produkcijos augimas* matyti iš 4 lent. Pagal 1 gyventojui pagaminamo pieno (= *pieno produkcijos 1 gyventojui*) kieki (1979 — 768 kg) LTSR užima antrą vietą TSRS (po ETSR) ir ketvirtą Europoje (po Danijos ir Suomijos), gerokai pralenkia JAV LTE VII 599. Tarpukario laikais mėsos pramonės įmonės buvo vadinamos mėsos fabri-

¹² Plg. Kuosa J., Gaivenis K. Min. str.—Zemės ūkis, 1983, Nr. 12, p. 27.

kais LTE VII 422, 1940 m. pabaigoje jie pervardyti mėsos kombinatais ten pat 423. Juose yra mechanizuotos maltos mėsos gamybos (=mėsos malimo) linijos, kurios gamina maltą mėsą (=mala mėsą) M ir G 1973 7 1. Mėsos pramonės įmonės ar mėsos perdirbimo įmonės LTE VII 422 yra turėjusios ir paprastus skerdyklų, dešrų dirbtuvių, dešrinių LTE VII 422 vardus, bet iš mūsų industrijos aukštumų jos atrodo primityvios LTE VII 422, todėl ir jų pavadinimai nepasimėgo. Suprantama, mėsos ir pieno įmonės ne tik apdoroja (kiekviena šių mėsos pramonės įmonių galėjo per parą apdoroti vidutiniškai 400–500 bekoninių kiaulių LTE VII 422), perdirba (pramoniniu būdu perdirbama ~95% visų gyvulių ir paukščių LTE VII 422), bet ir gamina: Mėsos pramonė — <...>. Apima gyvulių, paukščių skerdimą, mėsos, dešrų, mėsos konservų, pusgaminių ir kt. kulinarijos gaminių gamybą. Be to, mėsos pramonės įmonės gamina dar sausuosius pašarus, med. preparatus (insuliną, hepariną, lipokainą), klijus, želatiną, plunksnų ir pūkų dirbinius LTE VII 422. Pieninė — įmonė, kurioje pienas apdorojamas (separuojamas, pasterizuojamas, atšaldomas) ir perdirbamas (gaminama sviestas, sūris, kefyras, varškė, grietinė, pieno konservai) LTE VIII. Palikę kitai temai šiuokart mažiau reikšmingas smulkmenas — kefyro, sviesto ir panašią gamybą, taip pat plunksnų ir pūkų dirbinių gamybą, nesvarstydami, kiek čia geresnė būtų daryba, šiaip gamybos elemento mėsos ir pieno pramonėje neneigdami, vis dėlto links-tame manyti, kad perdirbimas — tai daugiau daryba, o ne gamyba. Tai rodytų jau pačios vartosenos duomenys — greta sauso lieso pieno gamyklos Sv 1974 11 6, S ir A 1975 2 2 yra ir pieno darymas: Pienas daromas ir iš pieno miltelių, kondensuoto pieno (atgamintasis pienas) LTE VIII 598. Iš sausojo pieno atgamintasis pienas pram. būdu daromas taip: <...> LTE X 55. Ir pramonė gali daryti, ne tik gaminti!

Be agropramoninės ir pramoninės pieno ir mėsos gamybos, kurių pirmąją lietuviškai gavyba, antrąją pramone ar (pramonės) produkcija te-tiktų vadinti, reikia aptarti dar dvi pieno ir mėsos gamybas — pakaitalų ar sintetinę ir organinę, natūraliąją.

Pirmasis dalykas paprastai vadinamas gaminimu: Kai kuriose šalyse (pvz. Japonijoje, JAV) iš augalų gaminamas pieno pakaitalas. Jo sudėtis panaši į natūralaus pieno sudėtį LTE VIII 598. Labai vertinga ne tik ked-rų mediena <...>, bet ir sėklos — kedrų riešutai, kuriuose yra 56–79% riebalų, baltymų, angliavandenių, druskų ir vitaminų. Iš šių riešutų ga-minamas kedrinis pienas, grietinė ir sviestas M ir G 1973 11 22. Mūsų šalyje pirmasis sintetinio maisto produktas — dirbtiniai ikrai. TSRS Mokslų Aka-demijos Elementų organinių junginių institutas juos kurti pradėjo 1963 metais ir jau baigė. Sukonstruotas pusiau gamybinis įrengimas ikrams ga-minti M ir T 1975 8 29. Po penkiolikos metų JAV vėl susidomėta sojomis, bet jau protingiau — pradėta iš jų gaminti mėsą, tikriausiai — mėsos pakaita-lus. Ne tik reklaminiuose leidiniuose, bet ir autoritetinguose moksliniuose žurnaluose dažnai spausdinama straipsnių apie „sojos mėsą“, „sojos viš-

čiukus“ ir t. t. Chemikai ir technologai bando panaikinti sojos baltymų specifinį skonį bei kvapą, suteikti jiems skaidulinę struktūrą ir natūralios mėsos skonį bei aromatą. Jau prieš dešimtį metų mėsos pakaitalus iš sojų gamino šešios JAV firmos. Dabar jų dvigubai daugiau. 1970 m. sojų mėsos gamyba pasiekė 20 tūkst. tonų M ir G 1977 5 10. Mėsos imitacijos gaminaimos įvairiai ten pat. Bet nėra negalima šitokio maisto gavyba, plg.: Iš sojų gamina mėsos trijų rūšių baltyminiai produktai: koncentratai, izoliatai ir struktūriniai produktai, imituojantys mėsą. Koncentratai gaunami, pašalinus nuriebalintų miltų nebaltymines medžiagas ten pat.

O natūraliai pieną gamina organizmas: Grupė Amerikos mokslininkų, vadovaujamų profesoriaus Pirio, dvidešimt metų tyrė įvairių gyvulių natūralų pieno gaminimo procesą. Jiems pavyko sukurti „pieno mašiną“. Šis aparatas perdirba žaliuosius augalus ir išskiria proteiną. Paskui pridedama apie 50 įvairių medžiagų: cukraus, amino rūgščių, augalinių riebalų, hormonų ir kitų. Maistingumu ir skoniu sintetinis pienas beveik nesiskiria nuo natūralaus Sv 1974 21 31. Įvairiai moksliniai darbuotojai žiūri į mokslą. Vieniems, anot Silerio, tai — dievaitė, šventa ir neliečiama, kitiems — gera karvutė, gaminanti sviestą... M ir G 1978 10 4.

Zinoma, nereikėtų manyti, kad gamyba — vienintelė šitų dalykų vadini-mo galimybė. Yra ir kitokių alternatyvų, pavyzdžiui, mėsodara, pienodara (plg. kraujodara).

Ypatinga yra mikrobiologijos pramonė — pramonės šaka, kurios gamybos procesai pagrįsti ūkiškai vertingų produktų mikrobiologine sinteze iš nemaistinės žaliavos (naftos ir dujų angliavandenilių, medienos hidrolizatų), taip pat iš cukrinių runkelių, kukurūzų, aliejinių ir kruopinių augalų pramoninio perdirbimo atliekų LTE VII. Yra pašarinių mielių, antibiotikų, fermentų, lizino pramonė, hidrolizinės pašarinių mielių įmonės ten pat. Natūrali, savaiminė mikrobiologinė sintezė vyksta organizmų ląstelėse: iš paprastų junginių susidaro sudėtingi ten pat. Biosintezė — organinių medžiagų susidarymas gyvuose organizmuose arba dirbtinėje terpėje iš paprastų junginių, kuriuos veikia fermentai LTE II. Tačiau ar pramoninė mikrobiologinė sintezė gamina, o jeigu taip, tai ar tik gamina?

Pirmiausia pasakytina, kad ir natūralioji biosintezė — gamtos, organizmų ir organų įvairių medžiagų produkavimas nusakomas ne tik žodžiu kurti (kuris vienas tinka ir yra būtinas kitu atveju — reikšme „create“: Tai pačios gyvosios gamtos sukurti fermentai, esantys gyvosiose ląstelėse M ir G 1983 10 5), bet ir gaminti, taip pat duoti ir gauti, net kaupti: Biologinis produktyvumas — organinės medžiagos (biomasės) kaupimosi gamtoje intensyvumas. Rodo, kiek biomasės (<...>) ekosistema, biocenozė ar jos dalis sugeba pagaminti per laiko vienetą. Pirminę produkciją duoda augalai <...>. <...> augaluose sukauptą organinę medžiagą per įvairias mitybos grandis vartojama naujai produkcijai — gyvūnų biomasei kurti LTE II 156. Kraštovaizdis keičiamas labai sparčiai, tų darbų tikslas — gauti kuo daugiau maisto produktų <...>.

Kuo daugiau ir įvairesnės yra augalijos — tuo daugiau panaudojama saulės energijos ir pagaminama didesnė biomasė. Tad naujame krašto vaizdyje turi būti sudaromos geresnės sąlygos, nei natūraliame, panaudoti saulės energijai ir gauti didesnei biomasei. Biomase kuria ne tik augalai <...> MG 1974 6 7. Metaforiškai, bet natūralūs tokie apibūdinimai: Gamta — seniausia, bet tobuliausia gamykla: ji dirba be atliekų N 1977 9 59. Gamtinės zonos — tai nevienodo produktyvumo organinės medžiagos gamyklos LK 12.

Tad ir mikrobiologijos pramonė gamina: Biosintezės principu pasinaudojama gaminant vitaminus, hormonus, amino rūgštis, antibiotikus ir kitus biologiškai aktyvius junginius LTE II 157. [Mikrobiologijos pramonė] Gamina baltymų preparatus ir vitaminų koncentratų, aminorūgštis, vitaminus, fermentinius preparatus, taip pat augalinės žaliavos kompleksinio perdirbimo produktus (furfurolą, ksilitą) LTE VII 483. Tik ta gamyba čia tokia, kad žmogus priverčia gamtą gaminti tai, ko jam reikia: Netolimoje ateityje apsimokės mikroorganizmus priversti gaminti grynai cheminius produktus — įvairius spiritus, acetoną, propileno oksidą ir kt. Iki šiol šių medžiagų gamybos žaliava yra nafta, kiek mažiau — akmens anglis ir gamtinės dujos M ir G 1983 10 4. Todėl gyvulinės ir augalinės kilmės fermentams, kai kurioms amino rūgštims gaminti pasitelkta ir įvairūs mikroorganizmai M ir G 1975 2 7. Esmė yra ta, kad pati mikrobinė ląstelė gamina ištisą kompleksą įvairių medžiagų M ir T 1975 2 7. Mikrobiologijos pramonės įmonės vadinamos gamyklomis: Lietuvoje 1970 pradėjo veikti Kėdainių biochemijos ir Vilniaus fermentinių preparatų gamyklos LTE VII 483. Vis dėlto biochemijos gamykla bent kiek skiriasi nuo chemijos gamyklos. Būtų galėjusi rasti ir biochemijos gamyklą — gauti čia irgi vartojamas: <...> techninė, arba pramoninė, mikrobiologija [tiria] mikroorganizmų reikšmę rūgimui, jų panaudojimą aminorūgštims, vitaminams, antibiotikams gauti <...> LTE VII 482. Yra baltymų gamyba M ir T 1974 10 18, pašarinių baltymų gavimas M ir T 1974 10 18. Tiesa, gavimas gali ir skirtis nuo pramoninės gamybos, plg. Grynų ir techninių fermentų gavimo laboratorinę, pusiau gamybinę ir gamybinę technologiją Vilniaus fermentinių preparatų gamyklai rengia Sąjunginis taikomosios enzimologijos institutas (Vilniuje) LTE VII 483. Mikrobiologija (ar pati jos pramonė), rodos, gali ir kurti „create“: Mikrobiologijos pramonė įgavo itin galingą būdą kurti labai produktyvių organizmų štamus, kuriais galima smarkiai padidinti produkcijos išeigą M ir G 1983 10 5.

Greta gamybos kartais čia vartojamas ir auginimas: Pramoniniu būdu mieles pradėta auginti 1914 m. <...> Tarybų Sąjungoje pirmasis cechų, gaminantis pašarines mieles, pastatytas 1935 m. Verchnedneprovsko bandomojoje gamykloje. Mitybinis substratas mielėms auginti buvo ruošiamas iš šiaudų hidrolizato M ir G 1978 2 8.

Kitas gyvosios gamtos įkinkymo pramonės vežinys būdas yra ne biologiškai aktyvių medžiagų (fermentų, vitaminų, hormonų) sintezė LTE II

149, bet organizmų, pavyzdžiui, dumblių, trichogramų, vabzdžių pramoninis veisimas tam tikrose *veisyklose*: Japonijoje pradėjo veikti pirmoji pramonės įmonė, kuri gamins chlorelą. Šis nereiklus dumblis <...> auginamas, šviečiant „dirbtinei saulei“ <...> T 1976 27 3. Kryme statome biofabriką, kuriame dideliais kiekiais veisime obuolinį vaisėdį KV 1983 48 14. Tarybų Sąjungoje yra keli fabrikai, gaminantys vabzdžius MG 1976 2 7. Šitokia gamyba ir fabrikai (kad ir bio!) yra tikriausia nesąmonė.

Antroji dalinė išvada būtų tokia: rus. *производство* ir *завод* stipri, plati indukcija lietuvių kalbą užtiko turinčią daugybę adekvataus reiškimo galimybių (ne šio straipsnio tikslas ir ne autoriaus jėgoms galutinai išspręsti visus jų optimalaus pasirinkimo atvejus), bet ne visomis tinkamai pasinaudota, o kai kurios pradžioje buvo visai pražiopsotos, interferencijos užgožtos.

Rus. *завод* indukcija nepalankiai atsiliepė *paukštyno*, kurio istoriją pirmiau nušvietėme, likimui ir funkcionavimui. *Paukštynas* sudarytas su produktyvia priesaga *-ynas*, plg. be jau minėtų *bitynas* (rus. *пчельник*), *skruzdėlynas* (rus. *муравейник*) ir kt. Šitokių darinių būdingumą lietuvių kalbai gerai rodo *knygynas* (ne *knygų parduotuvė!*), *rankraštynas* (rus. *рукописный отдел*), *vardynas* (rus. *именной указатель*), *žvyrynas* (rus. *карьер гравия*), *šiukšlynas* (rus. *сорная куча*), *sąšlavynas* (rus. *мусорная куча*), liaudies kalbos *skudurynas* Plv, Jrb „skudurų supirkimo vieta; antrinių žaliavų supirkimo punktas“ LKZ XII. Grįžtant vėl prie gyvulių ir paukščių, pažymėtini keli dalykai. Pirmia, liaudies kalboje yra nemažai panašių retazodžių: *varlynas* DŽ₂, *lapynas* LKZ VII, *musynas* LKZ VIII. Daug jų žodynuose nefiksuotų (*katynas*, *šunynas*, *vaikynas*). Nemažai panašių okazionalizmų randasi raštuose: *balandynas* LKZ I, *karvelynas* LKZ V, *kraiklynas* LKZ VI, *kalakutynas* LKZ V, *barsukynas* LKZ I, *šunynas* Šv 1975 24 27, P 1982 9 187, L ir M 1983 24 16. Liaudies kalbos okazionalizmas gal net nežinant kartais antrąsyk nukalamas individualioje dirbtuvėje. Vėtuvių pašaišos dainos *kiaulyną* LKZ V vėl atštampavo rašytojas V. Miševičius (Šv 1975 21 4). Kartais sunku atskirti, kieno jie darbo. Antra, panašūs žodžiai neretai turi ar gali turėti mokslinio ar liaudies termino statusą: *stumbrynas* MG 1971 2 5, *fazanynas* (žodynuose nefiksuotas), *veislinis šunynas* N 1975 5 48; *lapynas* Plv „žvėrininkystės ūkis“ (žodynuose nefiksuotas). Trečia, jie gana gerai vaduoja tarptautinius žodžius: *žolynas* Mt — *herbar(ium)as*, *rožynas* LKZ XI (SD320) — *rozariumas*, *roplynas* KV 1980 24 13 — *terariumas*, *gyvatynas* LKZ III — *serpentariumas*, *vabzdynas* DŽ₂ — *insektariumas*. Tai saviti ir gyvi lietuvių kalbos žodžiai.

Dar vienas, daugiau pavadinimo reikšmės tikslumo dalykas. Šiuo metu *paukštininkystės ūkiai* ir nauji *paukštynai* daugiausia specializuojasi augininti vištas M ir G 1981 6 18. Tad kodėl jie ne *vištynai*? *Vištynas* okazionaliai atsirado tarpukario metais (Šalčius M. Svečiuose pas 40 taučių. — K., 1935, t. 2, p. 225; Ruokis V. Per Europos ir Afrikos kraštą. — K., 1933, p. 159). Dabar jis fiksuotas ir leksikografijoje: *vištynas* — *кupu-*

ная ферма, птицефабрика; птичий двор LZ. Vištynas yra jau DŽ₁. Keista skaityti: 700 tūkstančių vištų paukštynas (=vištynas) T 1979 81 4. Niandomos broilerių paukštynas (=broilerynas) VN 1983 237 3. Jeigu specializuoti Lietuvos paukštininkystės tarybiniai ūkiai ančių visiškai nelaiko M ir G 1981 6 18, tai kodėl jie ne vištininkystės tarybiniai ūkiai? Kodėl tik vištynas vadinamas paukštynu? Periodinėje spaudoje vartojamas ir antynas: Per metus antynas duoda 200 000 rb pelno T 1976 171 2. Metelių antynas MG 1977 10 15. Produktyvūs antynai T 1983 268 1. Antynas nėra atskiras oficialus pavadinimas, tik padalinys: Vandens paukščius augina žuvininkystės ūkiai M ir G 1981 6 18, pavyzdžiui, Kintų žuvininkystės ūkio Muižės ir Ventės kaimų antynai M ir G 1976 6 22. Spaudoje pasitaiko ir kompleksas: Alytaus rajono Daugų žuvininkystės ūkyje statybininkai perdavė (=atidavė) eksploatuoti vieną didžiausių respublikoje ančių auginimo kompleksą. Septyniuose jo cechuose sumontuotos modernios inkubatorinės, mechanizuotos paukščių penėjimo linijos, įrengti automatiniai mikroklimato ir apšvietimo regulatoriai T 1978 7 1 (žinutės antraštė būdinga — Paukštynas stojo rikiuotėn). LKŽ K antynas fiksuotas iš liaudies kalbos: Važiuodami matėm netoli kelio didelį antyną Prn (turbūt Išlaužo.— J. K.). Žmonėms patogiau trumpiau — antynas. Ir akivaizdžiau — žuvys nematomos. Beje, egzistuoja ir žuvynas MG 1975 8 31, BŽ II (рыбный пруд). <...> yra tik viena žąsų ferma Kapsuko rajono Buktos paukštininkystės tarybiniame ūkyje M ir G 1981 6 18. Žąsynu, LKŽ K duomenimis, žinomą iš J ir Skr (J. Balčikonio užrašymas), čia irgi, deja, nepasinaudota.

Kadangi paukštynas atitinka ir senesnę птичий двор, keletą žodžių reikia tarti ir apie kitus rus. двор atitikmenis lietuvių kalboje. Nors двор (be rūmai ir dvaras)— 1. kiemas, atšlaimas ir 2. ūkis (ir хозяйство), kiemas BŽ I, bet šiais žodžiais visa rus. двор semantika neperteikiama: гостиный двор — krautuvų eilės, prekybos kiemas (su atskiromis parduotuvėmis) BŽ I, prekybos namai EkŽ, prekybos namai [halė], prekybos kvartalas, krautuvų eilės (specialiame pastate) LmŽ I, товарный двор — prekių stotis, kiemas BŽ I, постоянный двор — užvažiuojamieji namai BŽ I, užvažiuojamasis kiemas EkŽ, лесной двор — medžių, malkų sandėlis BŽ I, арматурный двор — armatūros aikštelė BŽ I, литейный двор — liejykla BŽ I, монетный двор — pinigų kalykla BŽ I, монетų kalykla (rūmai) EkŽ, скотный двор — diendaržis, dienodaržis, bandodaržis, laidaras BŽ I, tvartas, diendaržis ŽUZ, tvartas, tvartai LmŽ I, скотопригонный двор — aptvaras, diendaržis ŽUZ, выгульный двор — diendaržis ŽUZ, LmŽ I, laidaras ŽUMŽ (LTE VI — laidaras, diendaržis). Nors lietuviškieji atitikmenys ne be variantiškumo, bet rus. двор semantinės indukcijos požiūriu daugiausia čia aiškių, negadinamų pavadinimų. Iš svarbesnių minėtina товарный двор indukcija ir interferencija, pvz.: Panerių stoties krovinių kiemas VN 1983 177 1, stočių krovinių kiemai ir atviros aikštelės VN 1983 250 1. Aktualiausia yra машинный двор indukcija lietuvių kalboje. ŽUZ, LmŽ I

tai *mašinų aikštė*, ŽŪMZ — *technikos kiemas*. Specialistai šitai vadina irgi *technikos kiemu*: *Mašinų ir traktorių parko neįmanoma tinkamai eksploatuoti, neturint tinkamos vietos ar patalpų <...>*. Ši vieta su joje esančiais pastatais vadinama *ūkio technikos kiemu* Eksp. 309. *Technikos kieme* yra aikštelės žemės ūkio mašinoms laikyti, garažai, remonto dirbtuvės, sandėliai, plovykla, naftos produktų rezervuarai, priešgaisrinis postas ten pat.

Iš to aišku, kad vadinti *mašinų aikšte* dalyką, kurio tik sudaromoji dalis yra aikštelės, nėra tikslu nei praktiškai paranku. Antrasis variantas — *technikos kiemas* — dabar daugiausia vartojamas (ŽŪ 1974 2 20, 1975 8 5, T 1973 285 1). *Kiemas* čia irgi abejotinas: *kieme* — aikštelės ir pastatai! Žodžio *technika* vartojimas dabar neįmanomai plinta, metaforėja, daugiskaitėja. Todėl ir *technikos parkui* T 1973 271 4, ŽŪ 1974 2 13 nepritartume. Nėra tikslūs nei *mechanizmų parkas* T 1973 295 3, nei *mechanizacijos kiemas* S ir A 1973 9 5. Taigi ir 3 pavadinimai, net po minėtos knygos (Eksp.) išleidimo (1972 m.) konkuravę *technikos kiemą*, nėra vykę. Netiktų čia nei nežmoniškai plintantis daugiaprasmis ūkis. *Stotis* vėlgi nepageidautinai asocijuotųsi su dar prisimenamomis *mašinų ir traktorių stotimis* bei aibe kitokių *stočių*. Bet pats knygos pavadinimas — *Mašinų-traktorių (=Mašinų ir traktorių) parko eksploatacija* — savaime kelia paprasčiausią klausimą, kodėl čia nepasinaudota natūraliausiu pavadinimu: *mašinų ir traktorių parkas*? Juk *parkas* — tai ne tik 4. „transporto priemonių visetas“, bet ir 3. „transporto priemonių (<...>) stovėjimo ir remonto vieta“ DŽ₂! Bet suveikė *машинный двор* indukcija, ir sutrikome...

Rus. *завод* ir „gamybos ar gavybos, darybos įmonės“ reikšmė be *gamyklos* lietuvių kalboje atitinka daugybę kitų pavadinimų — *darykla* (*завод, мастерская* LZ): *alaus darykla* (*пивоварный завод*), plg. *aludaris* (*пивовар* → *Pivoras*), *aludarystė*; *vyno darykla* (*винодельческий, винный завод, винозавод*), plg. *vyndarys, vyndarystė, degtindaris*; *midaus darykla* (*медодельческий завод*), plg. *midudaris*; *mielių darykla* (*дрожжевой завод*); *sviesto darykla* (*маслодельный завод, маслозавод*); *sūrių darykla* (*сыроделательный, сыроваренный завод*); *muilo darykla* (*мыловаренный завод*), plg. *Muldaris* (<*muildaris*); *varykla* (2. *перегонный завод* LZ): *spirito varykla* (*винокуренный завод, винный завод*); *naftos varykla* (*нефтеперегонный завод*); *virykla* (2. *завод для варки чего-л.* LZ): *muilo vi-rykla* (*мыловаренный завод*); *lydykla* (*плавильный завод*); *plieno lydykla* (*сталеплавильный завод*); *liejykla* (*литейный завод*); *plieno liejykla* (*сталелитейный завод*); *špžičiaus liejykla* (*чугунолитейный завод*); *rūdos liejykla* (*горный завод*); *degykla*: *kalkių degykla* (*известковый завод*); *pieninė* (*молочный завод, маслозавод*); *sūrinė* (*сыроделательный, сыроваренный завод*); *plytinė* (*кирпичный завод*); *dujinė* (*газовый завод*); *kalkinė* (*известковый завод*); *lentpjūvė* (*лесопильный завод*). Ir rusų kalboje yra taip pat sintetinių pavadinimų. Jie vartojami greta *завод, пвз.*: *сыроварня, плавильня, литейная, лесопильная*, arba egzistuoja tik vieni,

pvz.: *маслобойня* — *aliejaus spaudykla*, *aliejinė*, *воскобойня* — *vaško lydykla*, *солеварня* — *druskos virykla*, *garintuvė*, *смолокурня* — *deguto varykla*, *дегтярня* — *degutinė*, *deguto varykla*. Metus tik trumpą žvilgsnį į lenkų kalbą, matome bene dar didesnį sintetiškumą: *конный завод* — *stadnina*, *пивоваренный завод* — *browar*, *сахарный завод* — *sikrownia*, *цементный завод* — *sementownia*, *нефтеочистительный жг. нефтеперерабатывающий жг. нефтеперегонный завод* — *rafineria gory*, *брикетная фабрика* — *brykietownia*, *трикотажная фабрика* — *dziewiarnia*, *бумажная фабрика* — *papiernia*, *fabryka papieru* Slow tech.

Nors yra daugybė lietuviškų rus. *завод* atitikmenų, semantinė indukcija veikia niveliuojamai. Niveliacija beveik vienodai apima tiek naujuosius, atsirandančius, tiek senuosius pavadinimus. Kalbininkų ir specialistų terminologų rekomendacijų nepaisoma, kalbos jausmo neklausoma. Nors dar 1959 m. PolŽ *нефтеперегонный завод* išvertė *naftos varykla*, nors kalbininkas K. J. Ambrasas-Sasnaiva yra vartojęs *naftos valyklą* L ir M 1974 6 12, jos neįstengė išsilaikyti. Dar kiek pasilaikė žmoniškesnė *naftos perdirbimo įmonė* T 1973 164 2, 181 3, 248 1, 257 2, 269 2, 271 3, 286 3, 289 2, Šv 1973 19 11, M ir T 1974 5 18, *naftos valymo įmonė* T 1980 32 3, bet ją užgožė *naftos perdirbimo gamykla* T 1973 44 2, 153 1, 159 4, 248 3, 269 2, 281 3, 289 2, 1983 274 4, Šv 1973 18 3, 22 5, 1974 5 7, 11 6, M ir T 1974 6 31, 1975 3 42, 45, MG 1973 6 11 (keisčiausiai, nežmoniškiausiai pindamasi su *naftos perdirbimo įmone* — T 1973 127 2, L ir M 1973 22 5, marginama *naftos produktų perdirbimo įmonės* T 1973 204 2), *naftos valymo gamykla* Šv 1975 7 24, LŪ 1975 10 319, *naftos destiliavimo gamykla* LŪ 1975 2 62, tiesiog *naftos gamykla* T 1973 131 1, *naftos perdirbimo kombinatas* T 1973 192 4, 269 2, 278 3, *naftos perdirbimo kompleksas* VN 1975 207 3, T 1978 190 3, 205 1, 1979 14 4, 1980 202 1, P 1981 2 10. Yra netgi *naftos perpylimo gamykla* (greta — *įmonė*) Šv 1974 2 14, *dujų perdirbimo gamykla* T 1973 290 3, *dujų suskystinimo gamykla* LŪ 1975 4 123. Семейно-очистительный завод verčiamas *sėklų valymo fabrikas* ŽUMŽ, *sėklų valyklos* nesugalvojame. *Plytinė* keičiama *plytų gamykla* Šv 1974 23 2, M ir T 1974 10 11, 1976 9 23, *keramikos gamykla*: *Palemono keramikos gamykla* T 1973 239 3, Šv 1974 11 7, M ir T 1974 5 18, 6 14. *Drenažo vamzdžių gamykla* T 1973 273 2, Šv 1974 8 14, 16 irgi verčiama *keramikos gamykla*: *Tauragės keramikos gamykla* T 1973 285 1, Šv 1974 8 14, 11 7. Taip *keramikos* (ar net *keraminė* T 1973 246 2) *gamykla* pasidaro neiškus, nekonkretus pavadinimas (suprantama tik *dailiosios keramikos gamykla* M ir T 1974 5 21). Sunku įtikinti tam tikrus kalbos vartotojus (ir net oficialios vartosenos lėmėjus), kad *хлебозавод* lietuviškai — ne *duonos gamykla* M ir T 1974 6 14: juk net aukštosios mokyklos vadovėlis neišvengia *duonos gamybos* ŽUPT 13 (taip pat *miltų gamybos* ten pat 99, *kruopų gamybos* ten pat 123), o laikraščiai vis *gamina duoną* arba *kepa duonos* ir *pyrago gaminius* VN 1983 274 1. Kaip tai atrodo *duonos augintojų*, *duonutės žydėjimo* fone? *Хлебозавод* turi būti tiesiog *kepykla*. Klaidinga manyti, kad *кепyk-*

la — tik (хлебо)пекарня, о хлебозавод — mechanizuota kepykla ŽŪZ. Perteklingas pavadinimas ir duonos kepykla LP 1978 7 4. Lygiai taip pat nereikalingi pažyminiai karšykiai, vėlyklai, raugykiai ir kt. Tik būtiniausių atveju reikia tikslinamojo pažyminio: (audimo) staklės, (verpimo) ratelis.

Kartu su šituo niveliuojami ir transformuojami ir atitinkamų specialybių bei specialistų pavadinimai. Kepėjas verčiamas duonos ir pyrago gaminių kepėju T 1973 159 4 (kažin kaip ateityje bus pramanytas virėjas?). Retėjant sūrinei T 1973 66 2 ir sūrių daryklai Sv 1978 9 30, nyksta ir sūrininkas „sūrių dirbėjas, specialistas“ LKG I 407 bei sūrininkystė ten pat 310. Plytininkas „plytų dirbėjas“ LKG I 407 verčiamas keramiku T 1973 285 1. Retėjant vėlyklai, randasi vėlyba, o net vėlinių gamyba (валяльное производство) ŽŪZ, neturint cukraus viryklų, сахароварение — tik cukraus gamyba ŽŪZ.

Vis dėlto žodžiai darykla, varykla, virykla ir pan. dabar šiek tiek atgimsta, aktyvizuojasi ir truputį prilaiko gamyklos ekspansiją. Jie yra palaikomi ir kitų priesagos -ykla vedinių, tvirčiau funkcionuojančių: skalbykla, valykla, valgykla, nors kai kurie — siuvykla, mezgykla, audykla, verpykla — patys reikalingi palaikymo ir puoselėjimo, ypač oficialioje vartosenoje, administraciniuose pavadinimuose. O dabar daugiau šitai daro ne pramonė, bet etnografija, technikos istorija: Muziejuje jau yra vėjo malūnų, milo vėlykla, aliejaus spaudykla, vilnų karšykla ir kt. Tačiau dar daugelis technikos objektų laukia, kada bus perkelti į muziejų. Tai plytinės, kalkių degyklos, deguto varyklos ir kiti įvairūs įrengimai bei mašinos KB 1983 3 48. Šiandien sunku tiksliai pasakyti, kas ir kada pastatė pačią pirmąją „gamyklą“ Kaune. Gal tai buvo vaško lydymo dirbtuvė, neseniai atkasta Rotušės aikštėje? Gal koks nors apsukrus meistras papildė buvo įrengęs puodų žiedyklą ar kalavių kalyklą N 1973 8 6. Vien druskos viryklose XVII amžiuje čia dirbo 1500 žmonių <...> KB 1983 3 68. Cukrinių runkelių auginimas tais laikais buvo ne naujiena. Zigmanto Pšyrembio knygoje „Dzieje cukrownictwa na Litwie“ („Cukrininkystės istorija Lietuvoje“) naminių cukraus fabrikų sąraše randamos vietovės Plungėnai, Vaitkuškiai M ir G 1983 11 30. Paliepio, Macevičių ir Pertako kaimuose veikė duonos kepyklos M ir G 1977 9 13. Prieš 100 metų: Rusijos imperijos laikraščiai „Novoje vremia“ („Naujas laikas“) ir „Novosti“ („Naujienos“) išspausdino Vilniaus gyventojų skundus, kuriuose jie rašo, kad be daugybės mieste esančių degtinės gėryklų, dėl kurių kenčia šeimos, atsirado dar kelios VN 1983 275 6. Svarbiausia, kad liaudyje gyvosios kalbos jausmas dar neatbukęs. Pavyzdžiui, Kazlų Rūdos Bandomasis medienos dirbinių kombinatas mieste ir apylinkėse plačiai vadinamas plokštynu (: plokštė).

Ypatingesnis atvejis yra remonto gamykla (← ремонтный завод) T 1973 198 2, T 1974 185 2: automobilių remonto gamykla T 1973 296 2, autoremonto gamykla T 1973 49 2, 198 2, S 1974 68 4, M ir T 1974 6 26, 27, remonto mechaninė gamykla T 1973 64 1, 86 1, 180 4, laivų remonto gamykla T 1973 205 2, S ir A 1973 9 12, 13. Reikalo esmės nekeičia, kad jose

kai kurios detalės ir gaminamos: *Tokius verstuvus ateityje numatoma gaminti Kuršėnų mechaninėje remonto gamykloje* T 1973 202 2. Lietuviškai — tai remonto įmonė. Remonto dirbtuvė (← ремонтная мастерская) turi semantinio nederinimo ydą: мастерская (: мастер, plg. dar мастерить) motyvuota kitaip negu dirbtuvė (: dirbti). Мастерская — dirbtuvė, bet ремонтная мастерская lietuviškai geriau taisykla. Dabar yra daug taisyklių, jaunoji karta gal net nežino, kad jos atsirado tik prieš du dešimtmečius po kalbininko V. Grinaveckio raginimo¹³. Dabar net keista gali atrodyti, kad buvo žodis taisyti (nors ir stumiamas tarptautinio remontuoti), o nebuvo taisyklos, kodėl produktyvus modelis (-ykla : -ti) neveikė, kodėl buvo pakenčiama prasmės nesąmonė remonto dirbtuvė. Ar ne laikas viltis daugiau? Sunku prognozuoti, bet ir puoselėti kalbą reikia. Jeigu yra mažytinės formos įmonėlė, gamyklėlė, dirbtuvėlė, nereikėtų stebėtis, jei atsirastų ir taisyklėlė, o taisykla įgautų reikšmę „stambi remonto įmonė“. Reikalingas žodis, tinkamas naujadaras ne visada atsiranda laiku, dažnai kiek vėluoja. Ar šiuokart nevėluojame mes? LKZ K duomenimis, panašia reikšme taisykla bandyta vartoti prieš 50 metų: Taisykla Aleksandrijoj, į kurią nusivariau patikrinti savo mašiną, priklausė europiečiui (Šalčius M. Svečiuose pas 40 tautų. — K., 1935, t. 2, p. 4). Motorų taisykla (ten pat, t. 1, p. 169). Naujas žodis — tai įvykis minties istorijoje (V. Zuckovskis). Deja, ne visada dalyko istorijoje ir dabartyje. Atėjo tarptautinio (auto)serviso laikai, kur čia ta lietuviška taisykla beatlaikys...

Trečioji dalinė išvada panašią pirmąją: iš dviejų kalbų atitinkamų modelių — liet. -ynas/-ykla/-inė//ūkis/kiemas: rus. завод/двор//-(ар)ник/--(ар)ня — lietuvių kalbai nepalyginamai būdingesni sintetiniai modelio elementai — -ynas/-ykla/-inė, rusų kalboje vyrauja analitiniai — завод/двор.

Smulki daugybės modelio pavyzdžių analizė ir dalinių išvadų subendrinimas leidžia daryti tokias bendrasias išvadas:

1. Vykstant plačiai rus. производство, завод, taip pat хозяйство, дело, двор indukcijai (remiamai interferencijos), daug analitiškesnis rusų kalbos modelis (junginiai ir dūriniai) kartais gana mechaniškai perkeliamas į lietuvių kalbą, kuriai čia daug būdingesnis sintetinis modelis (priesagų vediniai). Taip kitos kalbos tikrovės nominacija susikerta su savosios kalbos pagrindu egzistuojančia tikrovės kategorizacija.

2. Kitos kalbos išorinės ir savosios kalbos vidinės formos susidūrimas, nepraėjęs be liūdny pamokų, tiesiai sakant — didelių kalkiavimo klaidų, patvirtina nuodugnaus, subtilaus tiek šaltinio kalbos, tiek gimtosios kal-

¹³ Grinaveckis V. Dirbtuvė ir taisykla. — Kalbos kultūra, 1965, sąs. 8, p. 35–36. Kita reikšmė taisyklą dar 1937 m. yra siūlęs P. Skardžius: knygrišykla (geriau būtų knygų rišykla; bet ir šis žodis nėra geriausias: knygas paprastai ne rišame, bet taisome, apdarome, tad dar geriau būtų: knygų taisykla, darykla (Gimtoji kalba, 1937, p. 159). Knygų taisykla neprigijo, ją bandė vartoti tik S. Dabušis (Faradiejus Mykolas. Populiarioji chemija. — K., 1939, p. 8.).

bos semantikos supratimo, indukuojamų pavadinimų motyvacijos išmany-
mo, abiejų kalbų jausmo svarbą.

3. Rimtai imantis indukcijos ir interferencijos veikiamų pavadinimų tvarkybos (ir jų funkcionavimo priežiūros), reikia eiti nuo sąvokos, vidinės formos prie termino, o ne nuo kitakalbio termino, jo išorinės formos prie lietuviško. Pastarojo kelio pavojaus mastą galima parodyti „lapuočių miško“ pavadinimo pavyzdžiu — rusiškai tai *чернолесье*, lietuviškai *baltmiškis*. Raidišką *чернолесье* vertimas *juodmiškiu* būtų profanacija: liet. *juodmiškis* iš tikrųjų yra „spygliuočių miškas“¹⁴.

SUTRUMPINIMAI

- БСЭ, XXI — Большая Советская Энциклопедия. 3-е изд. — М., 1975, т. 21.
Bt — Buitis.
BZ I ir II — Rusų—lietuvių kalbų žodynas / Paruošė V. Baronas, V. Galinis. — V., 1967, t. 1 ir 2.
DZ₁ — Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. — V., 1954.
DZ₂ — Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. — V., 1972.
EkspI — Astrauskas J. ir kt. Mašinų-traktorių parko eksploatacija. — V., 1972.
EkZ — Rusiškai lietuviškas ekonomikos terminų žodynas. — V., 1966.
Galv — Šleiva J., Savukynas A. Galvijininkystė. — V., 1970.
JG — Jaunimo gretos.
KB — Kultūros barai.
KV — Kalba Vilnius.
L ir M — Literatūra ir menas.
LK — Basalykas A. Lietuvos TSR kraštovaizdis. — V., 1977.
LKG I — Lietuvių kalbos gramatika. — V., 1965, t. 1.
LKZ — Lietuvių kalbos žodynas. — V., 1941—1981, t. 1—12 (ir jo sutrumpinimai).
LKZ K — Lietuvių kalbos žodyno kartoteka.
LmZ I — Rusų—lietuvių kalbų žodynas / Sudarė Ch. Lemchenas. — V., 1982, t. 1.
LP — Lietuvos pionierius.
LTE — Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. — V., 1976—1983, t. 1—10.
LŪ — Liaudies ūkis.
LZ — Lyberis A. Lietuvių—rusų kalbų žodynas. — V., 1971.
MG — Mūsų gamta.
M ir G — Mokslas ir gyvenimas.
M ir T — Mokslas ir technika.
MLTE II — Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija. — V., 1968, t. 2.
N — Nemunas.
OC — Обратный словарь русского языка. — М., 1974.
P — Pergalė.
PolZ — Rusų—lietuvių kalbų politechninis žodynas. — V., 1959.
S — Sportas.
S ir A — Statyba ir architektūra.
Slow tech — Wielki słownik techniczny rosyjsko-polski. — Warszawa—Москва, 1973.

¹⁴ Po pranešimo, šia tema skaityto 1983 m. Vilniaus regioniniame teoriniame metodiniame seminare (simpoziume), iš kolegų (V. Vitkausko ir kt.) gavau patirti, kad šiuo pavyzdžiu mėgdavęs operuoti profesorius J. Balčikonis (pats jo paskaitų, deja, nesu klausęs).

- СРЯ — Ожегов С. И. Словарь русского языка. — М., 1973.
- ССРЛЯ — Словарь современного русского литературного языка. — М.—Л., 1948—1965, т. 1—17.
- Šv — Švyturyš.
- T — Tiesa.
- TAS — Vilniaus miesto telefono tinklo abonentų sąrašas. Įstaigų, įmonių ir organizacijų telefonai. — V., 1979.
- TM — Tarybinė moteris.
- VGP — Respublikinė veislinių gyvulių paroda. — V., 1971.
- VN — Vakarinės naujienos.
- ZU — Žemės ūkis.
- ZUŽ — Anskaitis V., Kilas M. Rusų—lietuvių kalbų žemės ūkio terminų žodynas. — V., 1971.
- ZUMZ — Rusų—lietuvių kalbų žemės ūkio mechanizacijos terminų žodynas / Parengė V. Gerulaitis, S. Lukėnas. — V., 1983.
- ZOPT — Kuzmienė G., Pažarauskienė J. Žemės ūkio produktų technologija. — V., 1969.

Tekste skaitmenys reiškia knygų tomus ir puslapius, laikraščių ir žurnalų metus, numerius ir puslapius.

СЕМАНТИЧЕСКОЕ КАЛЬКИРОВАНИЕ И УРОКИ МОТИВАЦИИ

Резюме

Системный анализ одного поля семантической индукции (в широком смысле этого термина) приводит к мысли, что в процессе индукции принимающий (калькирующий) язык проявляет активность так же, как и в процессе заимствования. Это не механическое перенесение моделей языка-источника (что свойственно интерференции), а поиск адекватных моделей родного языка. В процессе индукции рус. *производство, завод* (а также *хозяйство, дело, двор*) — более аналитическая модель русского языка (словосочетания и сложные слова) — довольно часто механически переносится на литовский, которому здесь присуща более синтетическая модель (суффиксальные образования). Сталкивание внешней формы русского языка с внутренней формой литовского языка, происходящее не без печальных уроков, грубых ошибок калькирования, подтверждает важность досконального, тонкого знания семантики как языка-источника, так и родного языка, соблюдения мотивации индуцируемых слов (названий), чувства обоих языков.

Серьезно занимаясь упорядочением названий, находящихся под влиянием индукции (и интерференции), наблюдением за их функционированием, надо идти от понятия, внутренней формы к названию, а не от иноязычного слова, его внешней формы к названию. Масштаб опасности последнего пути можно показать на примере названия лиственного леса — по-русски это *чернолесье*, по-литовски *baltmiškis* (дословно — «белолесье»). Буквальный перевод рус. *чернолесье* словом *juodmiškis* — сущая профанация: лит. *juodmiškis* — «хвойный лес». Кальки — скрытые заимствования (Р. Будагов). Раскрытие их «скрытости» помогает избегать подобных опасностей.